

DANI BERBE GROŽĐA

BROTNJO 2024

69. turističko-kulturno-gospodarstvena manifestacija

Turizam i poljoprivreda

ISSN 2303-6133
9772303613003

Godina: XX; Broj: 20, ČITLIK - BiH

20
GODINA ČASOPISA
(2005.-2024.)

Po šezdeset deveti put s ponosom možemo najaviti našu manifestaciju „Dani berbe grožđa Brotnjo“. Ova manifestacija ima veliku vrijednost u našoj zajednici. S njom se proslavlja početak berbe grožđa. Manifestacija njeguje našu kulturu, tradiciju i običaje. Ciljevi ove manifestacije po Statutu „Dana berbe grožđa Brotnjo“ jasno su definirani:

- upoznavanje, zblizavanje i učvršćivanje zajedništva žitelja Brotnja, Hercegovine i njihovih gostiju,
- očuvanje kulturno povijesne baštine kroz prezentaciju izvornog narodnog stvaralaštva,
- njegovanje i širenje amaterizma u kulturi,
- poticanje jačanja kulturnog i sportskog stvaralaštva u cijelini,
- poticanje i razvijanje turističke ponude,
- razvoj poljoprivrede i turizma na održivoj osnovi,
- poticanje razvoja vinogradarstva i podrumarstva,
- promoviranje Hercegovine kao vinske regije,
- promocija autohtonih hercegovačkih vinskih sorti Žilavke i Blartine.

Imajući u vidu navedene ciljeve i dugovječnost manifestacije koja u kontinuitetu traje skoro sedam desetljeća, treba reći da je manifestacija Dani berbe grožđa odigrala važnu ulogu u očuvanju našeg naslijeđa, a sve zahvaljujući znanju i dobrom rasuđivanju naših starijih. Kako bi se manifestacija i dalje razvijala, te išla u korak s vremenom, potreban joj je polet naših mladih generacija i njihova suvremena znanja usmjerena ka ispunjenju gore zacrtanih ciljeva. U nadi i vjeri da će tako biti, pozivam vas na ovogodišnju manifestaciju i s velikim zadovoljstvom preporučujem ovo jubilarno dvadeseto izdanje časopisa Dani berbe grožđa.

Dobro nam došli i živjeli u zdravlju i veselju!

Predrag Smoljan

Predsjednik OO DBG Brotnjo 2024

DOWNLOAD LINK

dbg.ba

Prošlogodišnji Dani berbe	8
Vina na Danima berbe grožđa Brotnjo 2024	14
Vinogradarska 2024.	18
Dvadeset godina časopisa - Dani berbe grožđa brotnjo 2024	20
Zašto je važno pripadati Mediteranu?	24
Kulturne rute	30
Uloga lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije	32
Održivost kao prihvatljiv model razvoja	34
Sportski turizam	36
Influenceri - osobe čiji utjecaji pomažu razvoj turističke destinacije	38
S vinom u Zlatno doba	40
Koliko osvojene medalje utječu na imidž i prodaju vina?	44
Klimatske promjene utjecaj na vinogradarstvo	46
Mogućnosti korištenja podzemnih voda za navodnjavanje na području Brotnja	48
In Memoriam	51
Jesu li trnjak i vranac autohtone hercegovačke sorte	54
Čufter dobio svoj certifikat	56
Zakon o organizaciji tržišta vina BiH - novosti i problemi	58
Žutice vinove loze	62
Smrika ili smriča primorska sestra ljekovite borovice	64
Turistička zajednica Općine Čitluk	66
Projekti u našoj općini	68

Program manifestacije

20. rujna 2024. (petak)

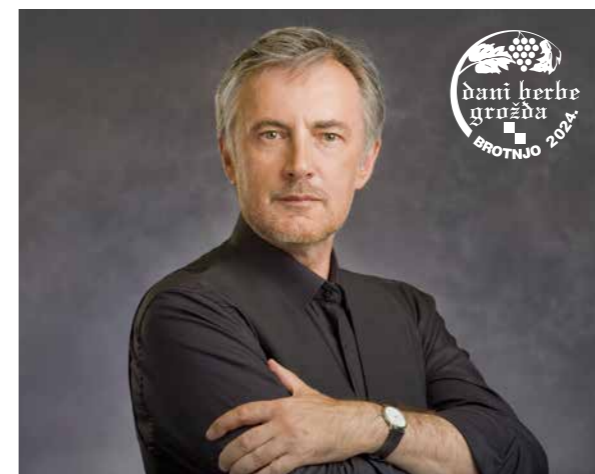
- 19:30 sati:** Predstavljanje knjige "Molitvenik za bilje" autora Pere Pavlovića
(Galerija „Naša Majka“, Međugorje)
- 20:30 sati:** Otvaranje izložbe slika "Jedan sunčani dan" doktorice Ars sacra Ivane Čavar
(Galerija „Naša Majka“, Međugorje)

21. rujna 2024. (subota)

- 10:00 sati:** 7. Međunarodni memorijalni turnir dr. Milenko Brkić,
(Tereni B.K. „Hrvatski Radiša“, Međugorje)
- 13:00 sati:** Međunarodni atletski miting DBG "Memorijal Bože Gagro-2024"
(Gradski stadion "Bare", Čitluk)
- 14:00 sati:** Boksачki turnir „Dani berbe grožđa 2024“ u sklopu 4. kola Lige Federacije BiH
(Gradska športska dvorana, Čitluk)
- 20:00 sati:** Stručna predavanja iz vinogradarstva i vinarstva Agronomski i Prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru i Federalnog agromediterranskog zavoda
(Podrum Ostojić-Monako 2000, Potpolje)

22. rujna 2024. (nedjelja)

- 13:00 sati:** "Biciklom kroz vinograde i podrum Brotnja"
(Start : Vinarija Čitluk - 13 sati, Čitluk; Doček biciklista: Broćanski trg - 18:00 sati - Čitluk)
- 15:00 sati:** Dvadeset godina časopisa „Dani berbe grožđa“ - turizam i poljoprivreda
(Hotel Brotnjo, Čitluk)
- 18:00 sati:** Svečani mimohod svih sudionika Manifestacije
(od Srednje škole fra Slavka Barbarića do Broćanskog trga, Čitluk)
- 18:30 sati:** Svečano otvaranje 69. Turističko-kulturno-gospodarstvene manifestacije „Dani berbe grožđa Brotnjo 2024.“ i početak programa kulturno-umjetničkih društava, skupina i pojedinaca.
(Broćanski trg, Čitluk)

- 21:00 sati:** Koncert: MIROSLAV ŠKORO
(Broćanski trg, Čitluk)

Program od 18:30 sati ovog dana održat će se na Broćanskom trgu - Čitluk, uz grožđe, hercegovačke specijalitete i kušanje vrhunskih hercegovačkih vina.

PROŠLOGODIŠNJI DANI BERBE

Brotnjaci su domaćini raznolikih manifestacija tijekom cijele godine, no poseban osjećaj ponosa kod svih Brotnjaka vezan je za Dane berbe grožđa - rujansku manifestaciju koja slavi mukotrpan rad vinogradara i vinara.

„Vinogradarstvo i vinarstvo Brotnja“ posvetili su vinogradarima i vinarima svog rodno kraja – srca vinogradarstva i vinarstva u BiH, te je predstavljanje ove monografije bilo važan dio prošlogodišnje manifestacije.

Vinova loza i vino obilježja su Brotnja u kontinuitetu od antičkih vremena do današnjih dana, a o monografiji koja je konceptijsko podijeljena u sedam poglavlja, uz njene autore, govorili su prof. dr.sc. Ivan Ostojić, prof.dr.sc. Marko Ivanković i prof. Andrija Stojić.

Povezanost čovjeka i vinove loze izražena je ne samo u Brotnju, nego i u cijeloj Hercegovini, a upravo ova poveznica okosnica je dugometražnog dokumentarnog filma „Priča o vinu – Hercegovina“ prikazanog u Podrumima Andrija na prošlogodišnjim Danima berbe grožđa. U snimanju ovog vrijednog filma sudjelovalo je 35 vinogradara i vinara te vrsnih poznavatelja vina iz cijele Hercegovine čije je priče zabilježio Studio Yoker. Dokumentarni film i monografija o vinogradarstvu i vinarstvu izazvali su veliko zanimanje, a s velikim zanimanjem sudionici manifestacije razgleda-

Predstavljanja knjiga i izložbe

Ova manifestacija 68. put održana je od 15. do 17. rujna 2024. godine. Turističko-kulturno-gospodarska manifestacija započela je predstavljanjem troknjižja „Brotnju u pohode“ autora Josipa Muselimovića, uglednog odvjetnika, književnika i kolumnista. Svojom stručnošću, odvjetničkom praksom i pisanim tekstovima, Muselimović je dao veliki doprinos afirmaciji rodno kraja, koje rado opisuje kroz događaje, ali i pišući o znamenitim Brotnjacima. Uz autora, o Muselimovićevom književnom stvaralaštvu na predstavljanju govorili su akademici Mladen Bevanda, Šimun Musa i Zdenko Ostojić, te Misijana Brkić Milinković. Prof.dr.sc. Jure Beljo i prof.dr.sc. Tihomir Prusina monografiju

li su i izložbu „Poredak tišine III“ akademske slikarice Magdalene Džinić Hrkać, kojom je zaključen dio programa u organizaciji Ogranaka Matice hrvatske Čitluk.

Stručna predavanja

Stručna predavanja za vinogradare i vinare neizostavan su dio Dana berbe grožđa proteklih dvadesetak godina. Organizacijski odbor predavanja organizira u suradnji sa Agronomskim i prehrambeno-tehnološkim fakultetom Sveučilišta u Mostaru i Federalnim agromediterranskim zavodom Mostar, a prof. dr.sc. Ivan Ostojić, prof.dr.sc. Marko Ivanković i dipl.ing. Danko Tolić u svojim su se predavanjima osvrnuli na vinogradarsku 2023., kao jako izazovnu godinu zbog lošijih vremenskih uvjeta.

Sportski sadržaji

Kao i ranijih godina, bogatstvu i raznolikosti programa manifestacije doprinijela su zanimljiva sportska natjecanja. Boksачki klub Brotnjo u Gradskoj sportskoj dvorani u Čitluku u ugostio je stotinu boksačica i boksača iz 20 boksačkih klubova iz Federacije BiH, koji su priredili jedinstvenu boksačku reviju u Brotnju. BK Brotnjo tako je bio domaćin 4. kola Lige Federacije BiH. Organiziravši događaj skladu s najvišim standardima, BK potvrdio kao dobar organizator i domaćin.

Sada već tradicionalno, Dani berbe grožđa su dobar domaćin za više od stotinu profesionalnih i rekreativnih biciklista, biciklistica iz cijele Hercegovine ali i Hrvatske. Broćanski biciklisti, odnosno Biciklistički klub Brotnjo

je bio domaćin ture „Biciklom kroz vinograde i podruma Brotnja“, u sklopu koje su biciklisti i biciklistice posjetili neke od broćanskih vinarija i znamenitosti, te uživali u raznolikoj ponudi vina i bogatoj gastronomskoj ponudi. Biciklistička ruta bila je pogodna za profesionalne, ali i rekreativne vozače, nakon koje je dio sudionika biciklističke ture sudjelovao u svečanom mimohodu koji je prethodio završnoj svečanosti 68. Dana berbe grožđa.

Završna svečanost

Na završnoj svečanosti, održanoj na Broćanskom trgu, broćanski vinari posjetiteljima su na degustaciju ponudili odabrana vina, u kojima su ljubitelji dobre kapljice uživali uz nastupe

kulturno-umjetničkih društava, pjevačkih skupina i pojedinaca. Kulturno-umjetnička društva i pjevačke skupine priredile su lijep ugođaj završnog dijela 68. Dana berbe grožđa, a svoj vrhunac zabava i ugodno druženje doseg-nuli su na nastupu Mladena Grdovića. Završnom programu nazočili su dužnosnici iz izvršne i zakonodavne vlasti sa svih razina u BiH, predstavnici Republike Hrvatske, ali i uzvanici iz svih sfera javnog života. Visoko izaslanstvo Hrvatskog narodnog sabora BiH predvodili su dr. Dragan Čović, predsjednik Hrvatskog narodnog sabora BiH i gospođa Borjana Krišto, a predsjedateljici Vijeća ministara BiH pripala je čast da otvori 68. Dane berbe grožđa.

Željko Planinić

Vina na Danima berbe grožđa

BROTNJO 2024

Podrumi Mata, Blatnica
Mob.: 063 321 408
www.podrumimata.com
GPS: 43°15'53.1"N 17°42'02.1"E

Podrum Tolj, Blatnica
Mob.: 063 313 333,
E-mail: joco.tolj@gmail.com
GPS: 43°14'51.8"N 17°40'59.2"E

Podrum Sivrić, Međugorje
Mob.: 063 360 909
www.sivric-medjugorje.com
GPS: 43°11'55.3"N 17°40'21.8"E

Hercegovina Produkt, Međugorje
Tel.: 036 650 980
www.hercegovinaprodukt.com
GPS: 43°12'14.4"N 17°39'16.9"E

Podrum Petrus, Međugorje
Mob.: 063 747 751
GPS: 43°11'00.3"N 17°40'03.8"E

Podrum Brkić, Čitluk
Mob.: 063 320 205
www.brkic.ba
GPS: 43°13'38.3"N 17°41'35.4"E

Vinarija Rubis, Vionica
Mob.: 063 297 727
www.rubis.ba
GPS: 43°12'23.8"N 17°41'58.9"E

Vinarija Dodig, Međugorje
Mob.: 061 141 688
E-mail: circleint@tel.net.ba
GPS: 43°13'24.8"N 17°40'40.7"E

AG Međugorje, Međugorje
Mob.: 063 377 305
www.ag-travel.org
GPS: 43° 10' 49.7" N, 17° 40' 26.6" E

Vinarija Domano, Domanovići
Tel.: 036 822 301
www.domano.ba
GPS: 43°08'11.0"N 17°47'06.6"E

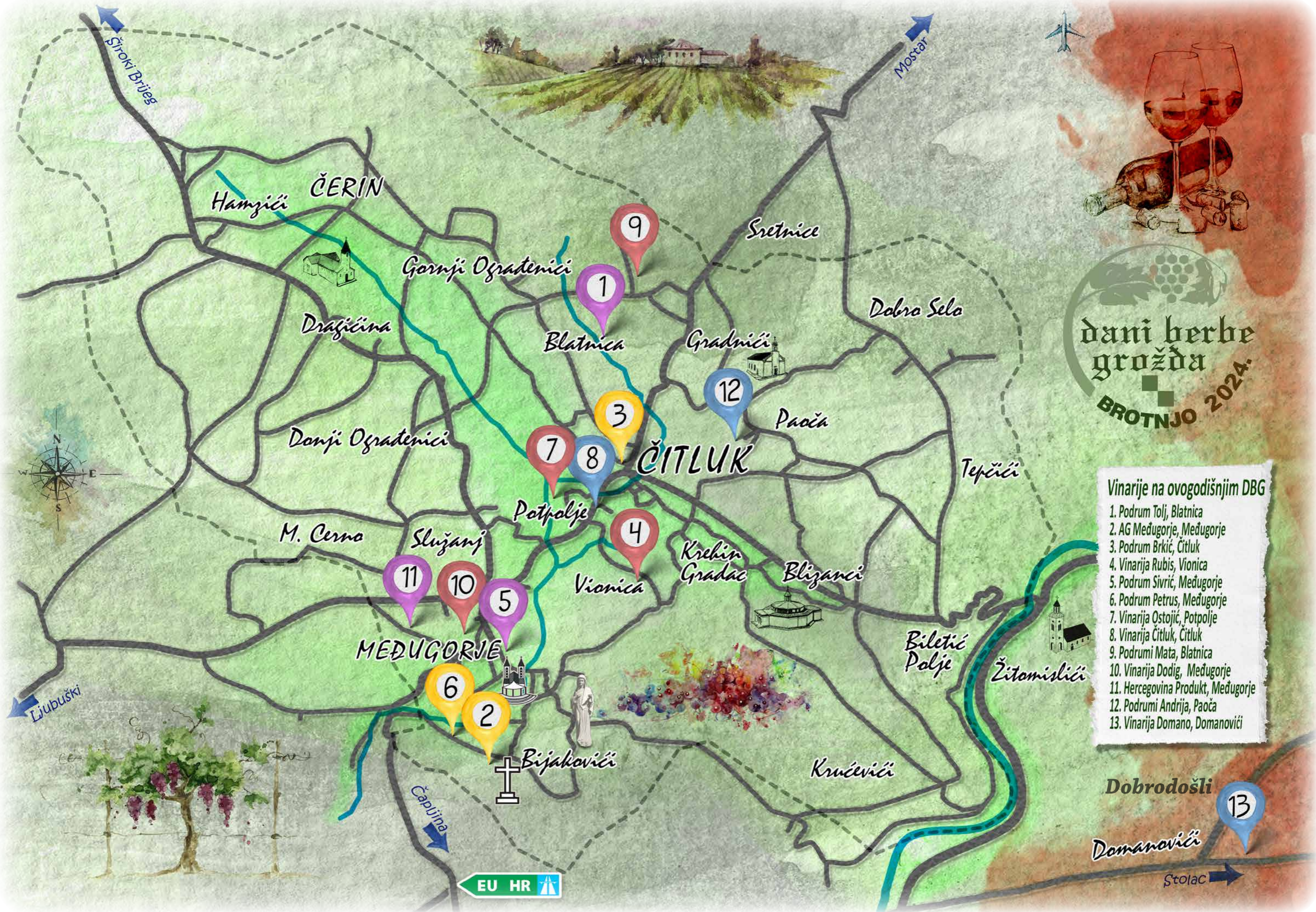
Podrumi Andrija, Paoča
Tel.: 036 643 102
www.podrumiandrija.com
GPS: 43°13'44.1"N 17°44'17.8"E

Vinarija Ostojić, Potpolje
Mob.: 063 893 298
www.podrumostojic.ba
GPS: 43°13'24.8"N 17°40'40.7"E

Vinarija Čitluk, Čitluk
Tel.: 036 642 232
www.hercegovinavino.com
GPS: 43°13'28.2"N 17°41'34.9"E

**dani berbe
grožđa
BROTNJO 2024.**

Vinarije na ovogodišnjim DBG

1. Podrum Tolj, Blatnica
2. AG Međugorje, Međugorje
3. Podrum Brkić, Čitluk
4. Vinarija Rubis, Vionica
5. Podrum Sivrić, Međugorje
6. Podrum Petrus, Međugorje
7. Vinarija Ostojčić, Potpolje
8. Vinarija Čitluk, Čitluk
9. Podrumi Mata, Blatnica
10. Vinarija Dodig, Međugorje
11. Hercegovina Produkt, Međugorje
12. Podrumi Andrija, Paoča
13. Vinarija Domano, Domanovići

Dobrodošli

13

Domanovići

Stolac

Vinogradarska 2024.

Nikad ranija berba grožđa u Hercegovini

U vrijeme pisanja ovog članka pred Veliku Gospu na mnogim portalima pratim objave o ranoj berbi grožđa u Hercegovini, Dalmaciji i Slavoniji. Uglavnom se beru sorte rane epohe dozrijevanja kao što su: Chardonnay, Sauvignon, Sivi Pinot i neke druge sorte za rose vina i pjenušce.

Iako smo očekivali ranu berbu, nitko se nije nadao da će biti u prvoj dekadi kolovoza. Stariji vinogradari i kolege agronomi kažu da ne pamte ovako ranu berbu. Berba Žilavke i Blatine u Hercegovini očekuje se do konca kolovoza i bit će minimalno 10-ak dana ranija od prosjeka zadnjih 20 godina.

PRINOS

Ove godine bi mogao biti nešto manji prinos zbog prošlogodišnjih šteta od peronosporne (mnogi vinogradi napušteni i manji rodni potencijal). Kvaliteta grožđa i vina će biti odlična, a cijene grožđa konačno motivirajuće za vinogradare. Analizirajući klimatske parametre zadnjih 10-ak godina, na tri lokaliteta u Hercegovini (Međugorje, Žitomislići i Čitluk) može se zaključiti da je ova vegetacija (svibanj-kolovoz) bila sušna sa srednjim dnevnim temperaturama u prosjeku 1,5-2 stupnja višim u usporedbi s prošlom 2023. godinom. Što se tiče oborina i temperatura veoma je slična 2020., 2021. i 2017. godinom.

OBORINE

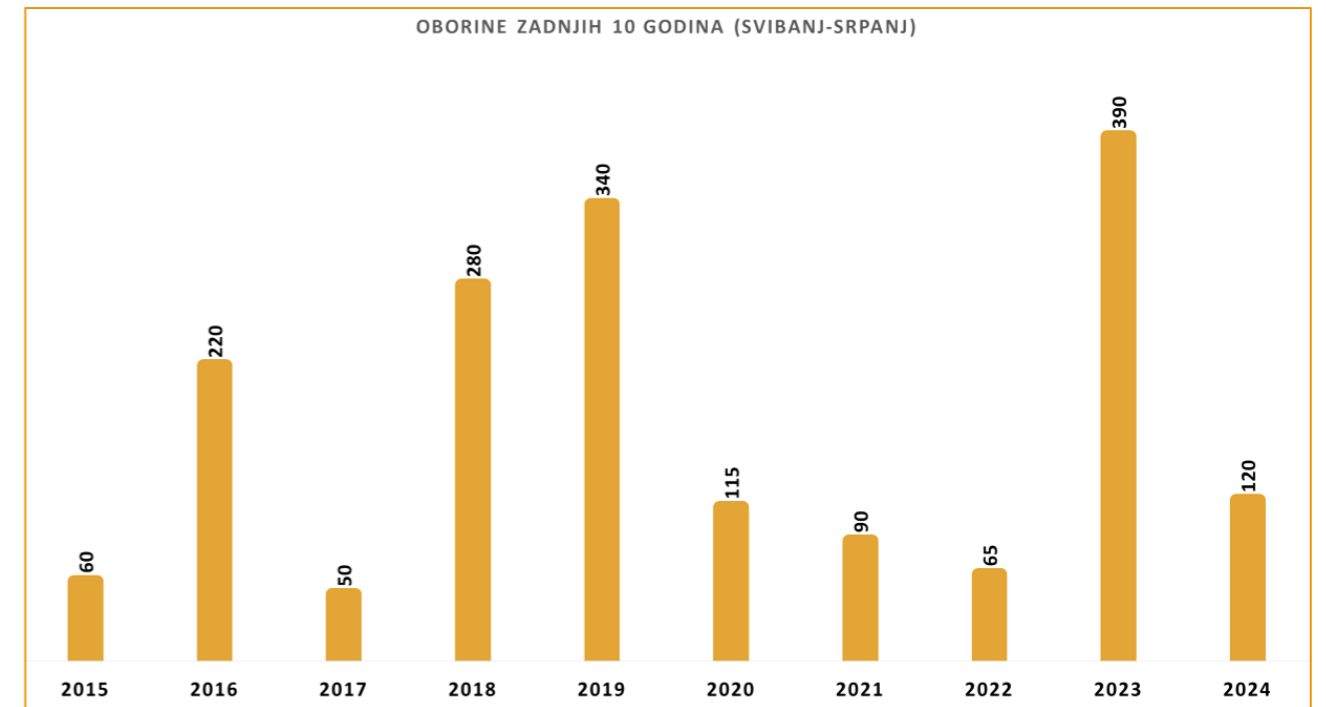
Ukupna količina oborina ove godine u periodu vegetacije (travanj-kolovoz) bila je 150-170 mm/m², što je gotovo 200 lit manje u usporedbi za prošlom vegetacijom koju pamtim po kiši i peronospori. Iako mnogi misle da je ovo jedna od najsušnijih sezona zadnjeg desetljeća ipak je bilo više kiše nego u dvije uzastopne vegetacijske sezone 2021. i 2022., ili ranije 2015. i 2017. godine.

MRAZ I ŠTETE

Na području Čitlučkog i Mostarskog vinogorja nismo imali mraz, najniža temperatura u travnju nije padala ispod +2 o C, ali smo svjedočili da je 25. travnja od mraza stradalo susjedno Imotsko i Drniško vinogorje u Hrvatskoj. Vinova loza je tada bila u fenofazi razvoja mladica 20-40 cm kad je veoma osjetljiva na mraz. Takvu situaciju s mrazom i štetama imali smo zadnji put u Hercegovini 2016. i 2017. godine. Ove godine na sreću mraz nas je zaobišao. Štete od peronosporne i pepelnice su bile sporadične i više primjetne na jako osjetljivim sortama i mikro lokalitetima. Ponegdje je stradala mlado lišće od peronosporne nakon kiša koncem lipnja i početkom srpnja, a na grozdovima su štete od peronosporne bile zanemarive u usporedbi s prethodnom sezonom. Zaštita od bolesti ove godine je bila puno kvalitetnija, vjerojatno i zbog lošeg iskustva iz prošle sezone (prskalo se češće i na vrijeme).

EKSTREMNE TEMPERATURE I TUČE

Ono što je sve češće i zabrinjavajuće u mnogim vinogradima je naglo sušenja trsova od napada bolesti koje razaraju drvo (primarno „Esca“). Iako za nju kažemo da spada u bolesti visokog standarda uzgoja vinograda, očito je da njoj pogoduju klimatske prilike koje imamo zadnjih godina jer pravu sliku pokaže u ekstremno sušnim i toplim godinama kao što je ova. Važno je još napomenuti da smo imali tri vala ekstremno visokih temperatura kad se živa u termometru podizala do razine 40 o C. Prvi put se to dogodilo polovicom lipnja, zatim drugom polovicom srpnja, i onda najžešće polovicom kolovo-

za kada su dnevne temperature prelazile 40 o C, a noćne temperature nisu padale ispod 20 o C. U tom trećem valu mnogi vinogradi bez navodnjavanja i na kamenu osjetili su sušu i krenuli u prisilnu zriobu.

Šteta od tuče ove godine je bilo na nekoliko lokaliteta u Hercegovini, prvi put 13. lipnja je stradao dio općine Grude, Široki Brijeg i Mostar (Bijelo Polje), a drugi put 22. srpnja 2024. dio Ljubuške općine.

ZAKLJUČAK

Po zabilježenim klimatskim parametrima, možemo zaključiti da se ova vinogradarska godina značajno razlikuje od lanjske, ali je po mnogo čemu slična u odnosu na tri sezone koje su njoj prethodile (2020.-2022.). Prema dugoročnim prognozama možemo očekivati sušna i ekstremno topla ljeta s malo oborina, zime blage bez snijega, rano kretanje vegetacije i veću opasnost od proljetnog mraza tijekom travnja te jake udare tuče tijekom ljeta.

Berba grožđa bi nam se sve češće mogla desiti tijekom kolovoza, a jedan od razloga je i tržište vina koje nam je nametnulo neke nove trendove za laganija, svježija, kiselića vina s nižim postotcima alkohola. Da bi to imali moramo brati ranije kada su niži šećeri, niži pH i više kiseline. Toplija i sušnija ljeta nam podstavlja i neke nove standarde za podizanje vinograda kad je u pitanju odabir sorti, podloga, lokaliteta za sadnju. Vinograde će trebati obvezatno navodnjavati te bolje zaštititi od bolesti i štetnika da bi se maksimalno sačuvalo zdravo lišće i kondicija trsova za toplotne udare. Primjena biostimulatore će biti nužna da bi izbjegli štete od stresova (ranog mraza, ekstremne suše i radijacije), a oni će zajedno s folijarnim gnojivima postati nužda kad nastupi ograničenje primjene dušičnih

gnojiva i stajnjaka koje sada nameće EU. Zabrana klasičnih pesticida koja je u tijeku i uvođenje alternativnih metoda iz grupe bioloških pripravaka za zaštitu bilja će biti još jedan veliki izazov za vinogradare i agronome. Pored svih nedaća koje su nas pratile lani i ove godine, konačno je cijena grožđa i vina porasla i taj trend bi se mogao održati.

Danko Tolić

Dvadeset godina časopisa Dani berbe grožđa

Iako manifestacija Dani berbe grožđa traje skoro sedamdeset godina, što je neusporedivo s dvadeset godina postojanja časopisa koji prati manifestaciju, pa ipak je prigoda da se napiše i progovori nešto o samom časopisu i njegovoj ulozi u promociji manifestacije. Časopis, odnosno godišnjak Dani berbe grožđa, jedinstven je ovakav časopis u Bosni i Hercegovini, i kao takav živi već dvije decenije. Časopis se najviše bavi poljoprivredom i turizmom te traženjem mogućnosti spajanja ova dva gospodarska područja.

Prvo izdanje časopisa Dani berbe grožđa je izašlo 2005. godine. Donijelo je sa sobom zanimljive članke i stare fotografije koje su bile skrivene u ladicama još starijih ormara. Ovo izdanje je izazvalo lijepu pozornost čitatelja. Uz časopis su se prebirala sjećanja na prošle dane berbe grožđa i sa sjetom promatrale crno bijele arhivsko-dokumentarne fotografije. Te 2005. godine, Turistička zajednica i Udruga vinogradara i vinara Hercegovine su prvi put snažnije sudjelovali u organizacijskom odboru manifestacije. Također, Turistička zajednica i Udruga vinogradara i vinara su upravo te godine počele raditi različite analize po pitanju naših

Projektni tim Vinske ceste Hercegovine, 2006. g. (Grgo Vasilj, Ilvana Čišić, Semir Temim, Christian Kaufhold, Marin Sivrić i Krešimir Milićević)

mogućnosti u agroturizmu. Analize i rezultati istih su doveli do različitih ideja od kojih prvenstveno treba istaknuti ideju o pokretanje projekta Vinska cesta Hercegovine koji je slijedeće godine i pokrenut. Projekt Vinska cesta Hercegovine je objedinio jedan tim sastavljen od ljudi iz Turističke zajednice HNŽ, Udruge vinara i vinogradara, agronomskih fakulteta, međunarodnih organizacija, povjesničara i kulturnih djelatnika, te fotografa i grafičkih dizajnera itd., koji je s različitim znanjima bio u stanju provesti projekt i proizvesti ovaj novi hercegovački regionalni agroturistički proizvod pod nazivom Vinska cesta Hercegovine. Nužnost je bila promjena dotadašnjeg razmišljanja i stavova pa je stečeno iskustvo iz ovog projekta bilo od neprocijenjive vrijednosti za sve uključene u projekt. Ta iskustva će se pokazati kao presudna i po pitanju ideja vezanih za promociju Dana berbe grožđa, odnosno samog pokretanja časopisa ili godišnjaka za turizam i poljoprivredu pod nazivom Dani berbe grožđa, a koji ove godine doživljava svoje jubilarno dvadeseto izdanje. Časopis je od prvog dana zamišljen kao publikacija koja će promovirati manifestaciju, te čitateljima pružati edukativne članke po pitanju turizma, agroturizma, vinogradarsko-vinarskih tema, povijesnih i kulturnih tema, ali i utjecati na **razvoj svijesti o sebi** i svojim vrijednostima - što je možda i njegova najznačajnija uloga.

Promotivna uloga

Do ovog časopisa manifestacija Dani berbe grožđa nije imala neki svoj tiskani promotivni materijal. Istina je da je manifestacija bila promovirana putem radija i TV reportaža, ali tiskani promotivni materijali nisu proizlazili iz manifestacije. Ovaj časopis se redovito zadnjih dvadeset godina tiska u tiraži od pet tisuća primjeraka. Distribuira se prvenstveno domaćem broćanskom stanovništvu i tijekom same manifestacije. Međutim, ovaj časopis se redovito isporučuje različitim kulturnim, vladinim i nevladinim organizacijama, te znanstvenim ustanovama u nas i okruženju. Časopis je prijavljen u nacionalnu biblioteku i ima svoj ISSN broj. Također, kroz različite kanale isporuke ovaj časopis završi i na najudaljeniji

Projektne aktivnosti na Vinskoj cesti Hercegovine, 2006. g.

Jubilarno dvadeseto izdanje časopisa *Dani berbe grožđa* - Brotnjo

jim kontinentima. Zahvaljujući internetu, preko web stranice Dana berbe grožđa (www.dbg.ba) sva dosadašnja izdanja su sada svima dostupna.

Edukativna uloga

Nakon ratnih zbivanja devedesetih godina prošloga stoljeća, početak ovoga stoljeća je obilježila snažna želja i potreba za društvenim i gospodarskim oporavkom. To je bilo vrijeme različitih oskudica, pa i oskudica određenih specifičnih znanja. Posebno su bila deficitarna znanja iz područja turizma, agroturizma, ali i nekih vinogradarsko-vinarskih područja; zatim kulture, tradicije i običaja. Uredništvo ovoga časopisa je tada prepoznalo trenutak i bilo je ustrajno u nastojanju da se kroz sva dosadašnja izdanja konstruktivno djeluje na sve spomenuto. U tom pogledu su se nudili suvremeni pogledi, ideje i znanja kroz stručne i popularne članke koji su poticali čitatelje na razmišljanja, preispitivanja stavova i vrednovanja.

Društvena i gospodarska uloga

Zasigurno je časopis *Dani berbe grožđa* odigrao dobru ulogu po pitanju razvijanja svijesti o nama i našim vrijednostima. Časopis je potaknuo brigu o našoj tradiciji i identitetu, ali je najviše pridonio podizanju svijesti o **vrijednosti našega**

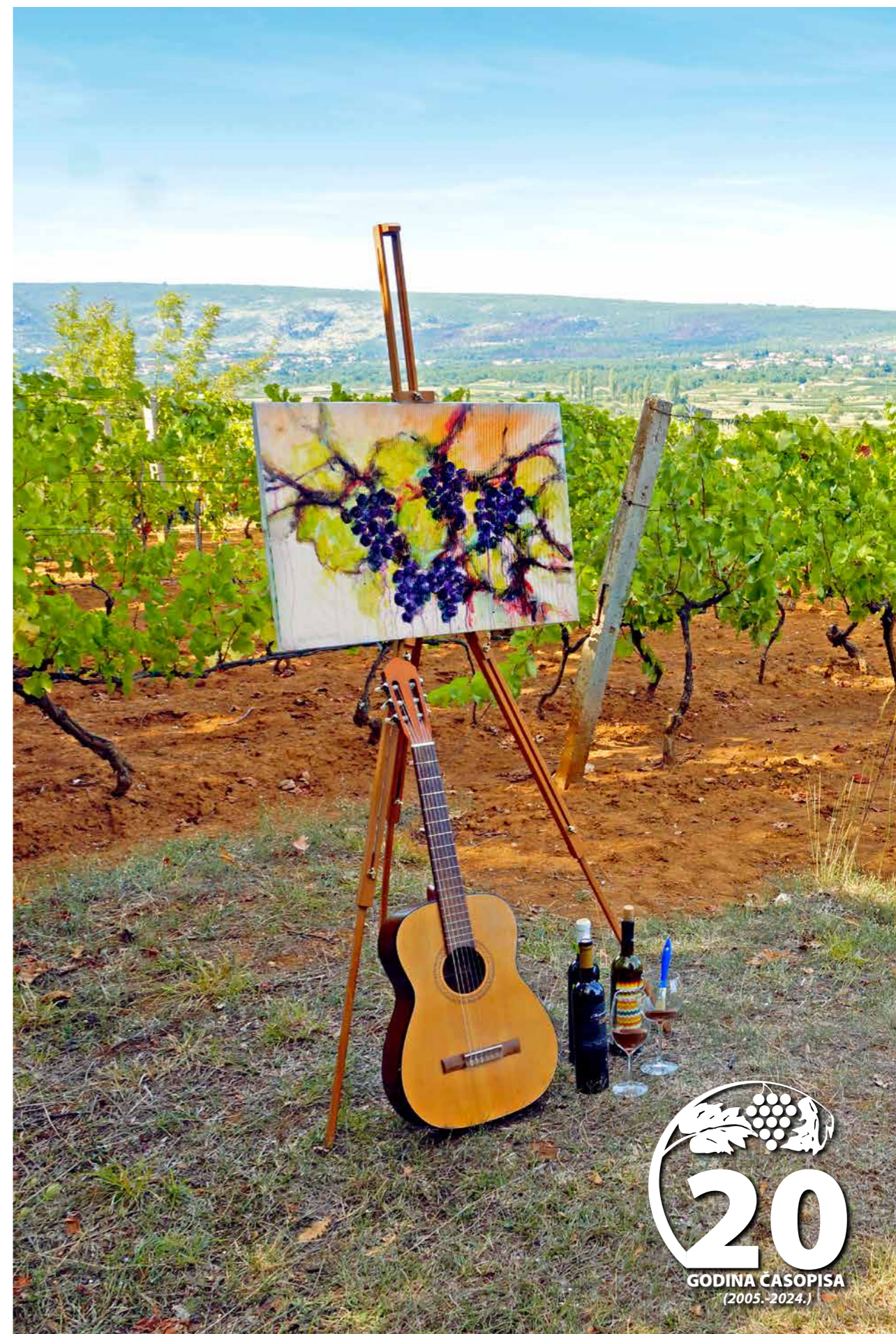
prostora kao turističkog dobra. Prije dvadesetak godina sami smo tretirali vlastiti prostor kao ne atraktivan za bilo koju ulogu u turizmu. Međutim, kroz različite foto reportaže s našeg područja popraćene stručnim te sugestivnim i zanimljivim člancima, pomalo je sazrijevala svijest o vrijednostima vlastitog prostora. Više nije prisutan ravnodušan stav u odnosu na nj, nego se sada gleda na njega iz perspektive mogućnosti - u našem slučaju turističke. Novije investicije u našem turizmu dokazuju da je hercegovački prostor ipak postao stvarno turističko dobro i odnos prema njemu je značajno promijenjen. Časopis je okupio određen broj gospodarskih subjekata koji su pronašli interes objaviti svoje reklame i biti dio ove naše vinogradarsko-vinarske priče. Neki gospodarski subjekti se tradicionalno oglašavaju u časopisu, dok drugi to čine zavisno od potreba promocije njihovih proizvoda ili usluga. Kao takvi su i vrijedni sponzori ovoga časopisa bez kojih ga nebi bilo moguće financirati. Treba reći da uredništvo prepoznaje vrijednost zajedničkog marketinškog djelovanja i želimo vjerovati da ove aktivnosti donose korist gospodarskim subjektima, te da će se ovakva suradnja nastaviti i u buduću.

Dokumentacijska uloga

Kontinuiranim dvadesetogodišnjim izlaženjem časopisa ostavljen je trag koji će svjedočiti o djelovanju svih generacija na našoj manifestaciji i njenom napretku. Slikom i tekstom su prikazani brojni događaji koje je manifestacija iznjedrila. Vrijedni i ekskluzivni članci u svim dosadašnjim izdanjima su djela autora koji su darovali svoje znanje i vrijeme svima nama, te ovaj časopis učinili zanimljivim i čitanim. Bez njih ovaj časopis ne bi bilo moguće održavati. Ovom prigodom im se najljepše zahvaljujemo. Također treba spomenuti i brojne donatore vrijednih privatnih fotografija koje su doprinijele dokumentacijskom značenju ovoga časopisa.

Na kraju ovoga članka treba reći da je ovaj časopis do sada imao kohezivnu ulogu u našem društvu. Povezao je veliki broj ljudi oko zajedničke ideje očuvanja i promoviranja naših tradicionalnih vrijednosti te pozitivno djelovanje na naš društveno ekonomski život. Časopis je prihvaćen i čitan od domaćeg stanovništva pa i šire, što mu daje smisao postojanja. Vjerujemo da je ovo tek prvih dvadeset godina časopisa, te da će buduća izdanja biti još kvalitetnija na zadovoljstvo svih koji vole ovu manifestaciju i Brotnjo i Hercegovinu osjećaju svojim zavičajem.

Uredništvo DBG

Zašto je važno pripadati Mediteranu?

Područje Mediterana sačinjeno je od raznolikog, izrazito disperznog, a na prostoru BiH, do sada za turiste neotkrivenog kulturno povijesnog naslijeđa, ali i specifičnih geografskih obilježja. Zbog toga i treba isticati važnost pripadnosti upravo ovoj turističkoj regiji, odnosno poželjno je pripadati istoj. Slogan kojim se Hrvatska svojedobno predstavljala na međunarodnom turističkom tržištu "Mediteran kakav je nekad bio", oslikava potrebu isticanja pripadnosti prostoru Mediterana.

Nakon objavljene studije Fernanda Braudela o Mediteranu iz 1949. godine, počinje novo poimanje i razumijevanje u povijesnim i društvenim istraživanjima Mediterana kao posebne regije. Različitosti koje se obrađuju u isticanim posebnostima uvažavaju ponajviše doživljavanje Mediterana kroz lokalna razumijevanja, ali i znanstveno nastojanje izdvajanja putem pozicioniranja regije kao zatvorenog mora ili granice između Istoka i Zapada, a neki autori izdvajaju Mediteran i kao uvalu/zaljev središnje Europe. Mediteranska regija je regija koja okružuje Sredozemno more. Veći dio regije ima sredozemnu klimu s toplim do vrućim i suhim ljetima, te hladnim do blagim i vlažnim zimama.

Život, okoliš, klima i naseljavanje

Uglavnom zbog povoljne klime koja ovo područje čini privlačnim za posjetu i za naseljavanje, kao i za razvoj poljoprivrede, mediteranska regija trpi velike pritiske na okoliš. Većina mediteranskih područja pretrpjela je dugu i intenzivnu eksploataciju poljoprivrede, koja se s ljudskim naseljima natječe za plodno tlo. Nagli porast stanovništva tijekom prošlog stoljeća rezultirao je neprekidnim gubitkom prirodnih područja i oštrom konkurencijom za oskudno tlo i vodene resurse tih područja. Jedan od najvećih izazova koji prijete ovakvim klimatskim regijama je značajno smanjenje dostupnosti vode, budući da izvješća pokazuju da će klimatske promjene dramatično utjecati na ravnotežu vode povećanjem temperature (a time i evapotranspiracije) i smanjenjem oborina. U izvješću iz veljače 2022., Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) objavio je da temperature u Sredozemlju rastu oko 20% brže od globalnog prosjeka. Regionalni prosjeci već su 1,5° Celzijusa viši od predindustrijskih razina. Globalno, porast je bio sporiji, na oko 1,1-1,3°C. Čak i kad bi ljudi uskoro zatvorili slavinu za stakleničke plinove i smanjili emisije, Mediteran će do 2100. vjerojatno biti 2-4°C topliji nego što je bio u 19. stoljeću.

Povijesne okolnosti

Sagledavajući povijesne okolnosti nesumnjivo se može konstatirati da su se na Jadranu stoljećima isprepletale

političke, kulturološke, vjerske, a samim time i nacionalne granice. Tijekom zadnja tri desetljeća, turistički razvoj kao i sve gospodarske djelatnosti (ukupno gledajući sve tranzicijske zemlje koje pripadaju tzv. post-socijalističkom bloku zemalja jugoistočne Europe) morale su svladati mnogobrojne poteškoće s kojima su se susretale na svom putu u tržišno gospodarstvo. Raspad Jugoslavije imao je poseban i katastrofalan učinak na poslovno okruženje i cjelokupno regionalno gospodarstvo, a prostor Bosne i Hercegovine prednjači u negativnim efektima istog. Danas je turizam važna komponenta nacionalnih gospodarstava mnogih zemalja, a prema procjeni DZS, turizam u Hrvatskoj čini preko 20% BDP-a (za BiH na žalost precizni podatci ne postoje), što predstavlja uspjeh ali i rizik i postavlja različita ekonomska pitanja i nama.

BiH turizam i Mediteran

Bosna i Hercegovina je posljednjih godina postala vrlo popularno turističko odredište, a glavni turistički aduti su očuvana priroda, kulturno i povijesno naslijeđe te duga hodočasnička tradicija. Očigledno je da BiH prati sve turističke mediteranske zemlje po pitanju turizma: ulaže se kontinuirano u turističku infrastrukturu,

odaju se svake godine različiti atraktivni sadržaji i ide se redovito na međunarodne turističke sajmove na kojima se BiH pozicionira kao mediteranska turistička destinacija. Zbog svega navedenog, ove se godine dogodio značajan iskorak u pogledu ukupnog turističkog prometa u BiH i obaraju se rekordi po pitanju dolazaka i broja noćenja. Jedan od značajnih preduvjeta za razvoj turizma u BiH jest povoljan geografsko-prometni položaj i razvijena prometna infrastruktura. U promet je 2014. godine, pušten dio autoceste sa graničnim prijelazom Bijača, a koji je u potpunosti uređen 2016 godine. Iste godine nastavlja se graditi autocesta prema Sarajevu. Znatna sredstva se ulažu i u modernizaciju željezničke mreže. A također nije zanemariv položaj Bosne i Hercegovine kada su u pitanju zračni putovi za južnu i istočnu Europu. Gospodarska kriza uzrokovana pandemijom, kao i negativna kretanja na svjetskom i domaćem tržištu (u BiH se posebice ističe trend iseljavanja stanovništva), uzrokovali su povećanje potražnje za zaposlenicima - posebice u sektoru turizma. Također, i regionalna preferencija zemalja iz kojih dolaze turisti; trenutačno dolazi više turista iz tzv. istočne europske regije, a manje s drugih kontinenata. Iako se broj smještajnih objekata povećao, prostor BiH ulaganjem u privlačenje većih inozemnih hotelskih lanaca,

jamačno bi porasla kvaliteta ponude, a za očekivati je da će se to i dogoditi. Već sada se turizam može smatrati važnim društveno-ekonomskim faktorom u BiH. Turizam je postao bitan segment naših gospodarskih aktivnosti sa svoje važne dvije uloge, a to su: unapređivač platno-bilančnih odnosa i poticajni faktor razvoja tržišta radne snage. Da se nebi ponavljale pogreške koje su se događale u našem okruženju, potrebno je ozbiljno praćenje turističkih aktivnosti s najveće državne razine, jer ne će biti moguće osigurati održivi razvoj turizma bez sustavnog pristupa istom. Površna analiza turističkog tržišta BiH pokazuje da bi nove turističke strategije i glavni planovi razvoja turizma trebali zamijeniti stare.

Ekonomske migracije i Hercegovina

Kako živimo u globaliziranom svijetu, ne treba otklanjati mogućnost putovanja i odlazaka za poslovnim mogućnostima i iskustvima, ali isto tako treba istaknuti da Hercegovina napreduje i nije više regija na periferiji ekonomskih zbivanja i mogućnosti. Investicije u turizmu koje se u novije vrijeme događaju vuku za sobom značajan dio gospodarstva. Usput se razvijaju različite djelatnosti usmjerene na proizvodnju različitih proizvoda i usluga neophodnih turističkom sektoru. U ovim i ovakvim uvjetima potreba za radnom snagom je logična. Unatoč najsuvremenijim tehnologijama ljudski faktor će biti nezaobilazan, pa će i tržište rada u Hercegovini još više pulsirati. Hercegovina definitivno može biti još snažnija regija poduzetničkih i osobnih prilika. Pored svega navedenog, treba još jednom istaknuti da je područje Hercegovine jedan od ljepših područja Mediterana i kao takvo je sigurno poželjno za život. Životnija Hercegovina će prouzročiti i dinamičnije ekonomske odnose, a to dvoje zajedno će učiniti Hercegovinu regijom prilika za poslovnu realizaciju pojedinaca. Ovaj članak i promišljanja u njemu se mogu uzeti kao dobronamjerni i realni pogledi na Hercegovinu kao regiju mogućnosti, i svojevrsna je sugestija da nanovo sagledamo što sve imamo i da dodatno posvijestimo ljepotu življenja na Mediteranu. Kao geografsko središte svijeta, Mediteran je i do sada bio prostor ulaganja u različite gospodarske sektore, a ne samo u turizam. Hercegovina će uskoro biti **prometno - cestovno** čvorište ovog dijela južne Europe, a to zasigurno donosi pretpostavku za snažniji ekonomski razvoj ovoga područja i domaćem stanovništvu bi se trebale otvoriti drugačije i bolje poslovne i životne perspektive.

Dr. sc. Ivan Madžar

PARK & SHOP
MEĐUGORJE

shopping with pleasure...

Međugorje, Tromeđa VIII br.4

www.parkandshop.ba

20

GODINA ČASOPISA
(2005.-2024.)

KULTURNE RUTE NOVA VRIJEDNOST RURALNIH PODRUČJA

Turizam na ruralnim područjima u funkciji je prezentacije izvornih vrijednosti, očuvanju života na selu, očuvanju poljoprivredne proizvodnje, očuvanja ambijentalnog graditeljstva i ostalog naslijeđa, posebno očuvanja kulturne baštine. Turizam, kao prvenstveno ali ne i isključivo, posve, dodatna aktivnost, ima ulogu svojevrsnog aktivatora svih resursa što doprinosi očuvanju proizvodnje tradicijskog, autohtonog proizvoda i očuvanju baštine kao što su tradicijska arhitektura, običaji, stari zanati i vještine, odnosno materijalna i nematerijalna kulturna baština. Današnji, moderni turist želi doživljaj. Ima želju doživjeti iskustvo novih i različitih mjesta, imati individualnu, personaliziranu uslugu i otkriti autentične stvari. Želi biti dio lokalne jedinstvene kulture koja obiluje tradicijskim vrijednostima. Ne zanima ga samo jednostavan posjet nekom mjestu već interakcija s domicilnim stanovništvom u smislu novih spoznaja, učenja, doživljaja kulture, osobnog sudjelovanja (participativno sudjelovanje) i stjecanje novih iskustava. U tom smislu kulturna baština ruralnih područja predstavlja neprocjenjiv potencijal za inovativni razvoj i povećanje atraktivnosti područja. Njihova valorizacija po modelu participativnosti lokalnog stanovništva i lokalne ruralne zajednice mogu doprinijeti

atraktivnim sadržajima na principu održivog i odgovornog upravljanja i komercijalizacije. Zbog toga, kulturnoj baštini koja ima vrlo važnu ulogu u održivom razvoju ruralnih područja, potrebno je dati novu vrijednost. Nova vrijednost razvoja ruralnih područja kroz valorizaciju kulturne baštine jesu kulturne rute. Kulturne rute predstavljaju inovativan i dinamičan način očuvanja i promocije kulturnog naslijeđa, istovremeno nudeći mogućnosti za održivi razvoj turizma. One se mogu definirati kao tematski putevi, odnosno, imaginarne linije, koje povezuju različite zemljopisne točke značajne po povijesnim, umjetničkim, kulturnim, prirodnim ili drugim aspektima. Ove rute omogućavaju posjetiocima putovanje kroz prostor i vrijeme te istraživanje bogatstva različitih kultura i tradicija, otkrivajući mjesta i priče koje su oblikovale određena turistička odredišta baštineći istu kulturnu temu. Vijeće Europe navodi kako kulturne rute postaju značajan pokretač razvoja u udaljenim odredištima obzirom da 90% postojećih kulturnih ruta u Europi nalaze se u ruralnim područjima. Predstavljaju inicijative zajedničkih iskustava i međukulturnog dijaloga, miješanja društvenih skupina i kultura različitih podrijetla. Imaju za cilj provođenje uzornih projekata u održivom kul-

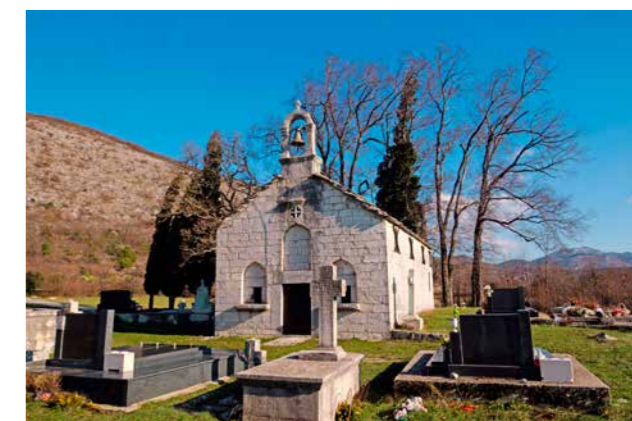
turnom razvoju i omogućuju sinergije između nacionalnih, regionalnih i lokalnih vlasti. Kulturne rute, po metodologiji i standardizaciji Vijeća Europe predstavljaju značajan alat u kreiranju novih mogućnosti ruralnih područja kroz model kulturnog turizma. Predstavljaju projekte kulturne, obrazovne i turističke suradnje čiji je cilj razvoj i promocija itinera ili niza itinera temeljenih na povijesti, specifičnom kulturnom konceptu ili fenomenu s regionalnom, nacionalnom i transnacionalnom važnošću. Kulturne rute igraju ključnu ulogu u povezivanju ljudi iz različitih zajednica, regija i država. One podstiču međukulturni dijalog, razmjenu znanja i vrednota, kao i očuvanje zajedničkog kulturnog i prirodnog naslijeđa. Kroz kulturne rute, lokalne zajednice dobivaju priliku promoviranja i očuvanja svoje specifičnosti i razvoj autentične turističke ponude na održiv način.

Kulturne rute mogu biti vrlo raznolike ovisno o temi koju obrađuju. One mogu biti posvećene: povijesnim osobama i događajima; umjetničkim pokretima i stilovima; religijskim i hodočasničkim putevima; gastronomskim putevima (rute koje istražuju tradiciju i kulturu hrane i vina); prirodnim atraktivnostima. U eri globalizacije i digitalizacije, kulturne rute predstavljaju važan alat za očuvanje kulturne različitosti i identiteta. Digitalizacija ruta i njihovih sadržaja omogućava širu dostupnost informacija i iskustava, čineći ih dostupnim i onima koji možda nisu u mogućnosti putovati.

Također, postoji sve veći fokus na održivosti u razvoju kulturnih ruta. To podrazumijeva poštovanje ekoloških standarda, angažiranje lokalnih zajednica u planiranju i implementaciji ruta, kao i promoviranje odgovornog turizma.

Kulturne rute, kao mostovi između prošlosti i sadašnjosti, imaju ključnu ulogu u povezivanju ljudi, kultura i prostora. One su dokaz kako je kultura živi entitet koji se stalno razvija, prilagođava i obogaćuje, omogućavajući nam bolje razumijevanje svijeta u kojem živimo. Stoga, nije tendenciozno utvrditi kako u krajoliku ruralnog razvoja koji se stalno razvija, koncept kulturnih ruta pojavljuje se kao obećavajući alat za revitalizaciju i osnaživanje ruralnih zajednica.

Robert Baćac

Uloga lokalnog stanovništva u razvoju turizma destinacije

Turizam kao globalni fenomen brzo se razvija i mijenja, spaja različite gospodarske djelatnosti kojima je cilj formiranje turističke ponude u svrhu zadovoljavanja različitih potreba turista. Sve te promjene utječu i na lokalno stanovništvo. Turist dolazi sa svojom kulturom i svojim željama za upoznavanjem tradicije, jezika, kulturno-povijesne baštine, dok lokalno stanovništvo živi u turistički orijentiranom prostoru. U današnje vrijeme različiti su stavovi lokalnog stanovništva spram turista i njihovih želja, a ponajviše ovisno o tome je li stanovnicima jedini izvor prihoda onaj koji se ostvaruje turizmom.

Suvremeni turistički razvoj uz niz pozitivnih aspekata, ima i negativan utjecaj u vidu pretjeranog iscrpljivanja prirodnih resursa i degradacije okoliša. Iz potrebe da se spriječe negativne posljedice na okoliš i nesigurne budućnosti nadolazećih naraštaja, nastao je održivi razvoj. Održivi razvoj je strategija upravljanja ekonomskim napretkom koja osigurava ne samo povećanje životnog standarda trenutnih generacija, nego istovremeno štiti i razvojne mogućnosti te kvalitetu života budućih generacija. Jedan od ključnih indikatora održivosti turizma je i socijalni indikator, odnosno lokalno stanovništvo koje kulturom, tradicijom i odnosu prema turistima predstavljaju identitet destinacije, što kao važan el-

ement utječe na njenu privlačnost i konkurentnost, a zauzvrat obilježja turizma u velikoj mjeri utječu na kvalitetu njihovog svakodnevnog života.

Promjene uzrokovane turističkim razvojem su stalne, a mogu biti kako pozitivne (mogućnost zapošljavanja, poboljšanje infrastrukture, itd.), tako i negativne (prometne gužve, kriminal, premašivanje prihvatnog potencijala, nekontrolirana gradnja, depopulacija turističkih središta, rast cijena roba i usluga i sl.). Turisti i lokalni stanovnici nalaze se u posve različitim, štoviše, oprečnim položajima, budući da ono što za turistu predstavlja slobodu i užitek, za lokalnog stanovnika je teret i rad. Sudaraju se slobodno vrijeme i rad, potreba za odmorom sa potrebom za opstankom. Kako zamjeriti onima koji žive od turizma što prije svega misle na novac, a ne na čovjeka što se krije u turizmu.

Turističke destinacije koje žele postati i ostati konkurentne u razvoju moraju svom stanovništvu osigurati odgovarajuću kvalitetu života. Razvoj turizma mora se temeljiti na općim razvojnim ciljevima i prioritetima koje određuje lokalno, rezidentno stanovništvo, uzimajući u obzir impulse s turističkog tržišta, stvarajući harmoniju između planova razvoja drugih, neturističkih aktivnosti sa fizičkim i vizualnim, tj. estetskim izgledom lokacije time što se neće graditi neprimjereni objekti i/ili pro-

voditi neprihvatljive aktivnosti; drugim riječima mora se izvršiti **procjena prihvatnih kapaciteta lokacije** s obzirom na njezine fizičke, socijalne i ekonomske mogućnosti.

Unatoč širokoj lepezi oblika turizma, vjerski turizam jedan je od najstarijih oblika turizma koji se kao selektivni oblik turizma (uz zdravstveni turizam) počeo javljati u najranijoj povijesti, točnije kada su ljudi zbog obavljanja vjerskih/religijskih obreda posjećivali za to određena mjesta – svetišta. Budući da se radi o ekonomski vrlo korisnom obliku turizma za pojedinu destinaciju, kroz povijest su takve destinacije redovito postajale središtima vjerskih, trgovačkih, kulturnih i ostalih događanja u pojedinim regijama. Hodočasnici su u takvim mjestima pruženi različiti infrastrukturni, gastronomski, kulturni i ostali sadržaji, dakle - dolazi do povećanih investicija na pojedinom mjestu. Stoga, Brotnjo kao turistička destinacija koja počiva na razvoju vjerskog turizma, mora pronaći **balans između potreba turista i lokalnog stanovništva**. Potrebno je da destinacijski menadžment u planiranju razvoja selektivnog oblika turizma uključi i lokalno stanovništvo kao bitan element jer turistička destinacija kao proizvod uz glavni motiv dolaska koji je religijske prirode nudi kulturno-povijesnu baštinu koju stanovništvo percipira kao vrijednosti iz svoje prošlosti koju treba sačuvati za budućnost. **Kvaliteta života stanovništva u destinaciji ne smije se narušavati** jer njenim uništavanjem i narušavanjem gubi se domicilno stanovništvo, a koje bi trebalo biti jedan od nositelja gospodarskog razvoja.

O važnosti planiranja i uključivanja lokalnog stanovništva u upravljanje destinacijom govore razni autori koji naglašavaju da uspjeh razvoja turizma destinacije je funkcija više međuzavisnih komponenti, a ta činjenica naglašava potrebu za kontinuiranim i integriranim pristupom upravljanju kvalitetom turističke destinacije poznato kao Integrated quality management (IQM). IQM je relativno nov pojam nastao 90-ih godina kao odgovor na sve izraženije konkurentske pritiske na strani turističke ponude i potražnje, a sve s ciljem integriranja upravljanjem kvalitetom u uslužnom sektoru. Kontinuirani integralni pristup podrazumijeva da se destinacijski menadžment balansiranjem odredi u razvoju turističke destinacije kroz četiri ključna čimbenika:

- Zadovoljstvo turista – zadovoljan turist je najbolja reklama;
- Zadovoljstvo domicilnog stanovništva – u svakoj destinaciji projekt turističkog razvoja propada ukoliko stanovnici nisu zadovoljni svojom ulogom;
- Zadovoljstvo nositelja ponude – prvenstveno vlasnici kapitala – koji uslijed svojih želja svjesno ili nesvjesno ne zaziru od uništenja okoliša i sl.;
- Kvaliteta okoliša mjeri pozitivne i negativne utjecaje turizma na okolinu, na kulturno blago i ostale izvedene elemente ponude.

Svako pomanjkanje ravnoteže u jednom od ova četiri kvalitativna aspekta može imati bitne učinke na ukupnu kvalitetu destinacije i njen proizvod.

Osnovni zaključak jest da uspjeh destinacije ne može biti definiran isključivo kvantitativno, brojem posjetitelja ili ekonomske dobiti. Umjesto toga, naglasak mora biti na kvalitativnom rastu koji je uravnotežen sa zaštitom lokalne sredine i lokalnog stanovništva jer kao što je prethodno rečeno oni su simbol trajne predanosti očuvanju svog nasljeđa i ruka vodilja budućih generacija.

Dr. sc. Damir Jerković

ODRŽIVOST

kao prihvatljiv model razvoja

Održivi razvoj postaje ključan aspekt razvoja na području Hercegovine. Ovaj model stavlja naglasak na očuvanje prirodnih i kulturnih resursa s ciljem osiguranja dugoročne dobrobiti destinacije uvažavajući važnost zaštite okoliša i upravljanja resursima kako bi se minimizirao negativni utjecaj na ekosustave. Imajući u vidu prelijepu krajoliku autohtonih kultura, vinograda i maslina, pojedinačnih šuma, pašnjaka i makije održivost prostora je neophodna za očuvanje autohtone biološke raznolikosti bez koje bi Brotnjo bilo nezamislivo.

Razvojem vjerskog turizma u Međugorju cijelo područje Brotnja je postala međunarodna turistička destinacija. Posjetitelje osim vjerske potrebe, privlači stil života lokalne zajednice posebno ruralnog područja, očuvan okoliš i kulturno naslijeđe. Stoga, potreba za organiziranim i planskim razvojem turizma zahtjeva novi pristup koji stavlja **dobrobit i kvalitetu života lokalne zajednice na prvo mjesto**.

Brotnjo posjeduje atraktivna područja iznimne prirodne ljepote i bogatu kulturnu baštinu. Međutim, **brz razvoj turizma i masovnost** koja je prisutna dugi niz godina,

donosi izazove poput prekomjernog iskorištavanja resursa, pritisaka na okoliš i smanjene kvalitete života stanovništva. Kako bi održivost turizma bila učinkovita stanovništvo ovog prostora mora aktivno raditi na **balansiranju ekonomske dobiti sa očuvanjem prirodnih i kulturnih vrijednosti**.

Obilježja održivog i neodrživog razvoja

Razvoj održivog turizma na nekom području mukotrpan je i dugotrajan posao. Ovakav razvoj zahtjeva **izbalansiran utjecaj** lokalne zajednice, nevladinog sektora, lokalnih, regionalnih i državnih vlasti, mikro, malog i srednjeg privatnog poduzetništva i svih drugih dionika lokalne zajednice. Održivi razvoj turizma podrazumijeva razvoj koji prvenstveno zadovoljava potrebe sadašnjih turista, zajedno sa svim sudionicima turističkog tržišta, uz istovremeno **očuvanje svoje baze i smanjenu degradaciju okoliša**. Također, održivi razvoj trebao bi rezultirati visokom razinom zadovoljstva posjetitelja te im osigurati jedinstveno iskustvo, paralelno podižući njihovu svijest o šteti neodrživosti te promicati prakse i koncept trenda održivosti među njima.

Temelji se na postupnom i **kontroliranom rastu** kako bi se izbjeglo preopterećenje destinacija i negativni utjecaji. Uz to, uključuje nadzor i regulaciju turističkih aktivnosti kako se ne bi narušavali prirodni i antropogeni resursi. Održivi turizam promiče i aktivno sudjelovanje lokalnih zajednica u procesu odlučivanja i upravljanja turizmom, kako bi se osiguralo da imaju koristi od turističke industrije i da imaju kontrolu nad svojim resursima. Ključan je planski pristup temeljen na detaljnom istraživanju, analizi i planiranju. Uključuje jasno definirane principe, smjernice i politike te potiče zapošljavanje lokalnog stanovništva, što doprinosi jačanju lokalnih gospodarstava i zajednica.

Autohtona arhitektura i korištenje tradicionalnih oblika izgradnje neizostavno je obilježje održivog razvoja kojim se pokušava zamijeniti masovna izgradnja koja može narušiti estetiku i autentičnost destinacija. Očuvanje kulturne baštine i lokalnog identiteta putem tradicionalne arhitekture također pruža posjetiteljima priliku da dublje razumiju i cijene bogatu povijest destinacije. Područje općine Čitluk prepoznato je na turističkoj ali i kulturnoj međunarodnoj mapi. Turističku ponudu koja privlači mnogobrojne posjetitelje čini nekoliko kulturnih manifestacija. Dani berbe grožđa su najpoznatija i najstarija vinogradarsko-vinska manifestacija u BiH. Posvećena je trganju odnosno početku berbe grožđa i čuvenim hercegovačkim vinima, Žilavki i Blatini.

Žilavka je loza hercegovačkog krša, privlačne zelenkastožute boje, ugodnog mirisa i harmoničnog okusa i kako reče naš nobelovac Ivo Andrić „ona je smijeh i pjesma“. Blatina, vrhunsko vino iz kamena, tamne rubinskocrvene boje, odlikuje se kristalnom bistrinom, izvanrednim mirisom i jedinstvenim bukeom. Autohtonu baštinu čine običaji koji se upotpunjuju tradicionalnom gastronomijom koja je ovdje više od jela; to je druženje, uživanje i vezivanje.

Brojni događaji motiviraju domaće i strane posjete koji danas broje oko milijun gostiju godišnje, što zahtjeva pravi izazov u planiranju i razvoju prostora.

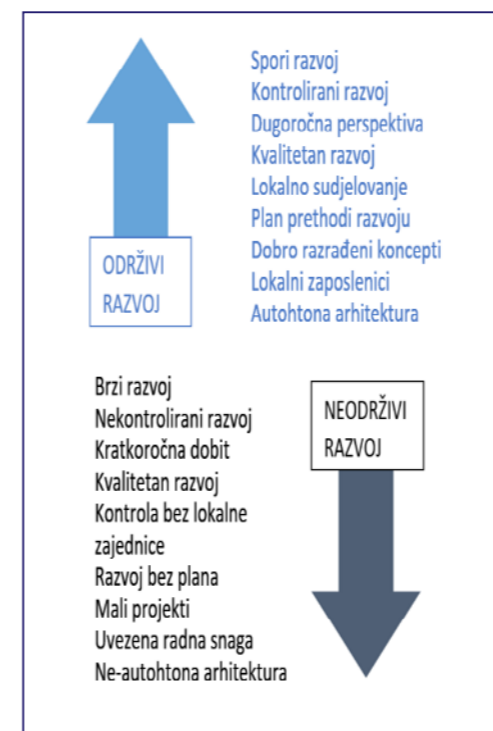
Disbalans u prostoru se javlja vrlo brzo a očituje se kao **neodrživi turizam**. Odlikuje se naglim i nekontroliranim razvojem turističkih destinacija, često bez jasnih smjernica ili strategija. Usmjeren je na postizanje **kratkoročne financijske dobiti**, bez ozbiljnog razmatranja dugoročnih posljedica. Posljedica

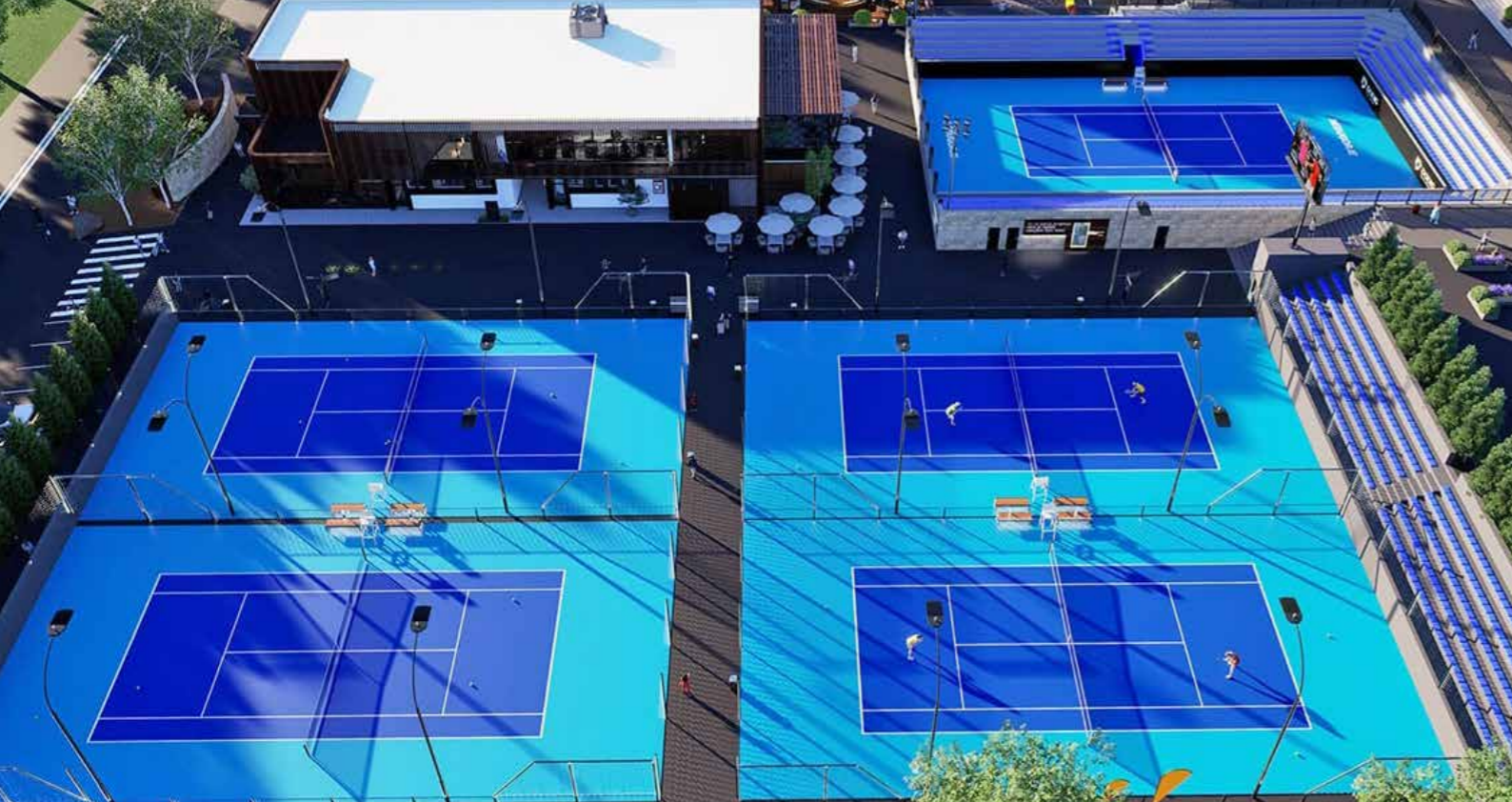
toga je često pretrpanost destinacije, preopterećenje infrastrukture i negativni utjecaj na prirodno i kulturno naslijeđe. **Kvantitativni razvoj** je još jedna karakteristika neodrživog turizma, gdje se fokus stavlja na povećanje broja turista i turističkih aktivnosti, bez obzira na kvalitetu iskustva i očuvanje okoliša. To može rezultirati masovnim turizmom, gužvama i negativnim utjecajem na lokalnu zajednicu. Ovakvi primjeri već se mogu prepoznati u turističkim lokacijama općine Čitluk. Upravo ovaj pritisak u prostoru dovodi do **poremećaja u ekosustavu** i utječe na svakodnevni život i zdravlje stanovnika.

U neodrživom turizmu često nedostaje aktivno sudjelovanje lokalnih zajednica u procesu odlučivanja i upravljanja. Odluke se donose izvan lokalnog okvira, a koristi od turizma nepravedno se raspoređuju među lokalnim stanovništvom. To može stvoriti **nejednakosti**, smanjiti lokalnu kontrolu i ostaviti utisak **isključenosti lokalne zajednice**.

Na temelju analize prednosti i nedostataka između brzog-neodrživog, planskog-sporijeg i održivog razvoja turizma (vidi grafikon lijevo), koji promiče zajedničko sudjelovanje lokalnih zajednica kako bi se osiguralo da imaju pravičan udio u koristima turizma i glas u oblikovanju budućnosti svojih destinacija. Odluka o izboru stavlja se na odgovornost lokalnih dionika vlasti.

Prof. dr. sc. Mirjana Miličević

Sportski turizam

Prema UN Turizmu sportski turizam vrsta je turističke aktivnosti koja se odnosi na iskustvo putovanja turista koji ili promatra kao gledatelj ili aktivno sudjeluje u sportskom događaju koji općenito uključuje komercijalne i nekomercijalne aktivnosti natjecateljske prirode.

Sportski turizam predstavlja jednu od ključnih komponenti suvremenih turističkih kretanja koja čini približno 10% svjetskih turističkih izdataka. S procijenjenom stopom rasta od 17,5% u razdoblju od 2023. do 2030. godine, ovaj sektor pokreće mase unutar kontinenta i između njih. Sportski turizam može potaknuti razvoj procese društva i gospodarstva, ostavljajući trajno pozitivno nasljeđe.

Sport i turizam su međusobno povezani i komplementarni. Danas je sportski turizam jedan od najbrže rastućih sektora u turizmu. Sve je više turista zainteresirano za sportske aktivnosti tijekom putovanja, bez obzira je li sport glavni cilj putovanja ili ne. Sportski događaji različitih vrsta i veličina privlače turiste u kontekstu sudionika ili gledatelja, a destinacije im nastoje dodati

lokalne note kako bi se istaknula i pružila autentična lokalna iskustva. Mega sportski događaji poput Olimpijskih igara i Svjetskog nogometnog prvenstva mogu biti katalizator razvoja turizma ako se uspješno iskoriste u smislu brendiranja destinacije, razvoja infrastrukture i drugih gospodarskih i društvenih aspekata.

Brotnjo kao destinacija sportskog turizma

Možemo kazati kako je Brotnjo danas prepoznato kao važna destinacija za sportski turizam unutar Bosne i Hercegovine i šire regije, s posebnim naglaskom na pripreme sportskih ekipa i natjecateljski sportski turizam, odnosno turizam povezan sa sportskim događajima.

Brojne sportske ekipe dolaze u Brotnjo na zimske pripreme zahvaljujući povoljnoj klimi i adekvatnoj infrastrukturi koja zadovoljava njihove potrebe. Ekipe koje se natječu protiv hercegovačkih klubova često odsjedaju u broćanskim hotelima, gdje imaju pristup kapacitetima za psihofizičku pripremu i idealne uvjete za treniranje. Što se tiče sportske infrastrukture u broćanskom kraju, ona prvenstveno počiva na kapacitetima Sport Centar u Međugorju, Gradskog stadiona Bare, Gradske sportske dvorane Čitluk, Tenis kluba Međugorje i drugih organizacija.

U posljednjih nekoliko godina vidljivi su značajni razvojni procesi kada govorimo o sportskoj infrastrukturi, uključujući izgradnju novih sportskih sadržaja i kapitalne investicije. Primjer takve inves-

ticije je novi teniski centar, koji se gradi u Međugorju, a završetkom izgradnje dodatno će ojačati kapacitete sportskog turizma u Brotnju.

Kao općina s vrhunskim sportašima svjetske razine, olimpijcima, **osnivanje sportskog muzeja u Brotnju** bila bi izvanredna prilika za očuvanje i promociju uspjeha sportaša iz ovog kraja. Takav muzej ne samo da bi odavao počast postignućima lokalnih sportskih junaka, već bi i služio kao inspiracija za mlade sportaše i turistička atrakcija koja dodatno ističe značaj Brotnje u sportskoj zajednici. Izloženi artefakti, trofeji i povijesne priče mogli bi pružiti dublji uvid u sportske uspjehe mikroregije i obogatiti kulturno-turističku ponudu.

Sportski događaji i internacionalizacija kao strateški pristup u sportskom turizmu

Jedan od značajnijih pristupa razvoju sportskog turizma u Brotnju je organizacija sportskih događaja i njihova internacionalizacija. Sportski turniri, poput nogometnih, košarkaških, rukometnih i drugih, okupljaju sudionike iz brojnih država regije i Europe. Osim samih natjecatelja i osoblja klubova, za vrijeme turnira u Brotnjo dolaze i ostali posjetitelji, poput roditelja i prijatelja natjecatelja, što je posebno izraženo kada se radi o turnirima za mlade kategorije. Brojne ekipe koje dolaze koriste svoje slobodno vrijeme za posjete religijskim i turističkim sadržajima u Brotnju i Hercegovini, čime dodatno obogaćuju svoje iskustvo boravka u regiji.

Međunarodni rukometni memorijalni turnir Stanko Sivrić, koji se u Međugorju održava već gotovo dva desetljeća, privlači ekipe iz brojnih zemalja regije i Europe. Na turniru je nastupala i rukometna reprezentacija Katara, što dodatno potvrđuje njegovu međunarodnu dimenziju. Tenis klub Međugorje također predstavlja odličan primjer internacionalizacije. U teniskoj akademiji ovog

kluba mladi talenti iz zemalja poput Kanade, SAD-a, Engleske, Njemačke, Luksemburga, Austrije, Turske, Omana, Bahreina i Libanona treniraju i razvijaju svoje vještine boraveći u Brotnju nekoliko mjeseci godišnje.

Također, među poznatijim sportskim događajima regionalnog i europskog značaja su nogometni turnir Međugorje Cup i međunarodni košarkaški turnir Monte Zott, te brojni ostali događaji u drugim sportovima. Ovi turniri dodatno ističu Brotnjo kao atraktivnu destinaciju za sportski turizam.

Ivan Dodig

Influenceri

osobe čiji utjecaji pomažu razvoj turističke destinacije

Kako utjecajne osobe u suvremenom svijetu mogu pomoći u popularizaciji određene turističke destinacije i turističke ponude općenito, pitanje je na koje većina turističkih djelatnika, posebice menadžera u turizmu, traži odgovor. Pitaju se turistički djelatnici često i jesu li influenceri te utjecajne osobe čiji se angažman očituje objavama na društvenim mrežama.

Neka su od temeljnih pitanja prije angažiranja influencera ta – tko je u današnjem svijetu utjecajan, na koga može utjecati i na kojem prostoru, kako uspijeva pozitivno utjecati, koji su prednosti njegova angažmana za klijente, a koje koristi od svoga angažmana imaju influenceri i zašto uopće rade u industriji turizma.

Odgovoriti na ta „teška pitanja“ postaje jednostavnije znamo li koji su nam ciljevi u razvoju turističke destinacije i koje su nam ciljne skupine. Moramo jasno odrediti područje s kojega dolaze turisti u našu destinaciju, moramo odrediti njihovu dob, spol, obrazovnu strukturu i druge karakteristike koje se mogu smatrati zajedničkim za naše potencijalne posjetitelje kako bismo lakše odlučili koga bismo mogli angažirati u našim aktivnostima. Upravo je u tome i ključ za izbor osoba koje na tu populaciju mogu utjecati i potaknuti ih na dolazak na željenu destinaciju, prezentirati im našu destinaciju kao brend, predstaviti im kulturnu ponudu iz zanimljivih perspektiva, kontekstualizirati povijesne događaje i njihov utjecaj na aktualna zbivanja u našoj destinaciji.

Influenceri mogu korištenjem različitih tehnika i alata, uporabom različitih sredstava komunikacije (fotografija, audiovizualnih materija ili samoga teksta) prezentirati destinaciju i ponudu u pozitivnom svjetlu. Ako su „autoriteti“ putopisnih objava, ako su se etablirali u specifičnim grana-

ma turizma, a uz to ih prati „zadovoljavajući“ broj pratitelja, njihove objave postaju i medijski materijal, a oni sami nerijetko se pojavljuju u medijskim sadržajima i podižu svoj utjecaj izravno utječući na učinak i doseg objava u kojima je vidljiva i naša destinacija. Čak i ako se bave nekim drugim poslom (sport, glazba, film, znanost, tehnologija...), odlaskom na određene turističke rute mogu pomoći njihovoj popularizaciji.

Stoga je osnovna potreba organizacija koje angažiraju influenceru određivanje ciljeva njihova uključivanja u komunikacijske aktivnosti. Moramo biti svjesni da nam ciljevi razvoja destinacije mogu biti različiti. Može to biti povećanje broja dolazaka, produljenje boravka turista, uključivanje određenih mikrolokacija u turističku ponudu, a može biti i obrazovanje šire populacije o našoj destinaciji ili samo informiranje javnosti o ponudi koja se nalazi na određenoj lokaciji. Ovisno o tim ciljevima, odlučuje se i o potrebi uključivanja influencera. Ako nam je cilj povećati broj dolazaka ili ostvarivanje dužeg boravka gostiju u određenoj turističkoj destinaciji, teško je očekivati znatnije učinke uključivanjem influencera. Želimo li pak informirati javnost o specifičnostima turističke destinacije, educirati ih o ponudi koja se može dobiti na toj lokaciji, znamenitostima u bližem ili širem području, svakako je angažman influencera dobrodošao, a njihov utjecaj može biti snažan.

Kako bi se ostvario maksimalan utjecaj uključivanja influenceru u promotivne, edukativne ili informativne kampanje u turizmu, najvažnije je odrediti jasan cilj kampanje, utvrditi realna očekivanja utjecaja influenceru i odabrati one koji mogu doprijeti do ciljne/ciljnih skupina koje su nam u određenoj aktivnosti i željenom kontekstu važne.

Prof. dr. sc. Ilija Musa

S vinom u Zlatno doba

Mnogi su se filozofi bavili vinom te pisali o njemu na načine koji su smatrali ispravnim. Mnogi će reći da je mađarski filozof Hamvas otišao najdalje u umovanju o vinu. U svom pogledu na vino i kroz vino dotiče se čovjeka i njegova bitka. Zlatno doba o kojem piše, tiče se praiskonskog rajskog poretka koje se u današnje vrijeme materijalizma može prepoznati samo još u kulturi ispijanja kapljica vina, koje opuštaju, krijepe i uzdižu čovjeka iz poremećenog kalkulantskog svijeta u uzvišeniju svjesnost slobode i jednostavne ispunjenosti. Iz takvog zanosnog stanja izvire prosvijetljeni život, umjetnost, kreativnost, glazba, ljubav, radost i istinsko promišljanje.

“Na koncu će ipak ostati samo Bog i Vino!” Béla Hamvas

„Svako umovanje bi trebalo započeti osjetilima“, pa preporučujemo, prije čitanja ovoga članka, da se zavalite u udobnu fotelju i popijete tri dobra gutljaja vina od sorti Žilavke ili Blatine. Za one koji prvi put čuju za Hamvasa, trebali bi se na neki način pripremiti za „blagi boj“ s vinom, pa ako smo pripravnici - počnimo!

Prema Hamvasu, tri su osnovna razdoblja svjetske povijesti. **Prvo** je predpotopno razdoblje. U ovom razdoblju čovječanstvo nije poznavalo vino nego je o njemu samo sanjalo. **Drugo** razdoblje svjetske povijesti započinje kad je Noah „odnekud“ zasadio lozu i kada se s dugom pojavilo **VINO**. **Treće** doba je doba u kojem sada živimo, a započelo je u času pretvorbe vode u vino. Hamvas piše da će povijest dosegnuti svoj kraj kada iz izvora bude teklo vino, kada iz oblaka umjesto vode bude kišilo vino i kad se jezera i mora budu u njega pretvarali. Njegova filozofija se temelji na vinu kao životnoj prirodi i njegovoj nadnaravnoj stvarnosti.

Priča o vinu kao lijeku, piću iskupljenja i činu najvećeg Božjeg milosrđa

Hamvasovo zlatno doba o kojem piše, nije neko idilično proteklo povijesno razdoblje kako ga mi poimamo, nego je stanje. To stanje opstoji u svim vremenima, samo ga je nužno prepoznati i oživotvoriti. Po njemu, **zlatno doba ili stanje praiskonskog rajskog poretka** je u današnje vrijeme materijalizma moguće samo još prepoznati i osjetiti kulturom ispijanja kapljica vina, koje odmah za početak opuštaju, krijepe i uzdižu čovjeka iz poremećenog materijalnog i kalkulantskog svijeta u uzvišeniju svjesnost slo-

bode i jednostavne ispunjenosti. Činom ispijanja kapljica vina, pri čemu je isključeno hedonističko opijanje, u kojem smije biti uključeno samo **opajanje** njime, neposredno dovodi čovjeka u **stanje plama i zanosa**, većeg bivstvovanja – iz čega se manifestira uzorno ponašanje koje ne ostavlja kao posljedicu grijeh.

Iz takvog neposrednog stanja svjesne oslobođenosti i **uzvišene trijeznosti**, izvire prosvijetljeni život, umjetnost, stvaralaštvo, glazba, ljubav, radost i istinsko promišljanje. To je ono zanosno stanje iz kojeg proizilazi istinsko vjerovanje. Znamo da je prava religija - vjera zanosa i učenja o uzornom ponašanju; a loša religija je vjera svakodnevnog kalkulativnog pameti. Loša religija je loše ponašanje samô, koje kao posljedicu ostavlja samo grijeh. Iz ovog Hamvasovog umovanja je vidljivo da s vinom možemo dospjeti na neku vrstu mosta, na mjesto uzornog ponašanja, kojeg je Bog ostavio čovjeku da uzvišenijom svjesnošću bezgrješno prijeđe k Njemu. Na tom mostu bi čovjek strastveno i neposredno bivstvovao između svojih prvih dana na zemlji i posljednjeg. Taj most zaključno, prema Hamvasu, je čin najvećeg Božjeg milosrđa. Stvari dovesti u red znači u vremenu se „neka-ko popeti na taj most“ i na tom mostu baštiniti zlatno doba. Sve različitosti u takvom stanju, sve što se vidi, čuje, jede, pije, misli, osjeća, dotiče u svojim pojavnostima, baš sve zajedno u simbiozi slavi onog jedinstvenog Jednog. Smisao zlatnog doba je da čovjek u njemu živi savršeni Božji smisao - što je zadatak svake filozofije pa i u ovom slučaju - Hamvasove filozofije vina. Stoga bi se moglo reći da **vino oslobađa** čovjeka, smisao ga primarno i neposredno izbavlja i produhovljuje te potiče na li-

jepo i uzorno ponašanje. Vino nam dakle nudi **usud neposrednijeg življenja i spoznaju da životna radost nije zabranjena** a hrana, vino i ljubav nisu cilj nego pomoćna sredstva u kojima treba samo **pravilno i umjereno uživati**, kako bi u vremenu probudili stanje zlatnog doba, nakon čega nam više neće trebati zakoni, zabrane i asketizam.

Osvrt na knjigu

“Filozofija vina” mađarskog filozofa i književnika Béle Hamvasa (1897.-1968.), nastala je gotovo u dahu 1947. godine. Za tisak je odmah od tadašnjih mađarskih vlasti bila zabranjena, čak i dvije decenije poslije njegove smrti. Danas se smatra **katikizmom izgubljenog vinskog svijeta**.

Danas, gotovo svi koji pročitaju ovo djelo uvide – bez obzira piju li vodu, vino, pivo ili rakiju, da je ovo djelo kriptogram za opstanak u diktaturi. Odmah na početku knjige se Hamvas na satiričan način obračunava s tadašnjim ateistima, vlastodržcima i materijalistima koji žive “ispod mosta”, nudeći im rješenje u vidu “molitvenika za ateiste” s kojim bi se trebali “uspjeti na most”. U to vrijeme kao i danas sloboda čovjeka je bila ugrožena, s tim više, ovo djelo danas doživljava svoje buđenje i renesansu. Zapravo, diktatorski sustavi otvorene, slobodne i smjele ljude obično preziru. Razlog tomu je što su slobodnim ljudima nasilno, bestidno, prostački i na prevaru oteli njihovu prirodnu poziciju i značaj u društvu. U svom bezbožnom i materijalističkom pohodu takvi sustavi širom planete ostavljaju za sobom samo razbijene duše i uništena postojanja, nenapisane knjige, neskladnu glazbu, nenalikane slike i nepromišljene misli - totalnu degradaciju i regresiju duha.

Ova knjiga može se čitati na različite načine: kao politički pamflet, kao satirični esej, kao moralistički roman (čiji su glavni junaci ateisti: Pijetist, Puritanac i Scijentist, a s druge strane Hamvas), kao vjerski manifest ili kao “vodič za duše”. Prije svega, ovo je vodič u izgubljeni vinski svijet stare Europe. Prema njegovom *Credū*, europska civilizacija svoju snagu može ponovno steći samo iz svojih korijena, grčke i rimske antike i iz svojih drevnih svetih tradicija koje vino crpe iz slojeva svog terroira, a na poseban način iz svojih kršćanskih korjena. Trenutno živimo u najvećem zatamnjenu te europske tradicije. Europska civilizacija je prema Hamvasu u neposrednom odnosu s vinom, te s toga ne može biti izgubljena. Tek su se rijetki autori svjetske književnosti tako približili tajnoj prirodi vina kao Béla Hamvas. Morali bi se vratiti na srednjovjekovnog pjesnika Archipoetu da pronađemo sličan snažan jezik koji opisuje vino “kao medij za preobrazbu svijeta”. Uzor obojici im je Enkiduov mit iz Epa o Gilgamešu. Tamo je rečeno kako čovjek-životinja Enkidu postaje civiliziran: „*Jedi kruh, Enkidu i pij opojno piće (vino), to je dio života kako je u zemlji običaj!*“ *Enkidu je jeo kruha dok se nije nasitio i pio opojno piće (vino) – vrčevi se rešetali! Njegova nutrina postala je slobodna i vesela, njegovo srce se radovalo i njegovo lice zasjalo! Vodom je oprao debelu kožu dlakavog tijela, uljima se namazao i time postade civiliziran.*“

Kod Hamvasa moderna verzija glasi ovako: “*Ti si nervozan i sebičan, apstraktan stresni bezbožnik; nesretan i opustošen si, jer nisi čist - za veliko prosvjetljenje. Vino! Opet samo kažem - Pij vino! Tada ćeš ljubiti, sklapati prava prijateljstva, dobro i duboko spa-*

Béla Hamvas u dvorištu svoje kuće.

vati, smijati se, brati ćeš cvijeće, ozdraviti ćeš a umjesto ispraznih dnevnih novina čitat' ćeš ujutro pjesnike ...; "... jer Vino sadrži sveta ulja s kojima će se stopiti i koja će te zacijeliti ... jer svako to ulje je drugačija duhovna esencija Jednog.“

Hamvas je ovo djelo usmjerio ka “Ocu Vinogradaru” (*Iv 15,1-8*) u slici “kolovozskog poslijepodneva ispred podruma - vinogradima okružene kamene kuće - pod orahom u hladu”. Tu neposrednu sliku rijetkih i idiličnih trenutaka, Hamvas je doživio na svom putovanju Dalmacijom. Tu je pio **vino od sitnih boba grožđa** s kamenih brežuljaka koje je usporedio s najstrastvenijim i najdužim tečnim poljupcem. Ističe velike vinske narode: Dalmate, Grke, Španjolce i Etrušćane. Tvrdi, da ti narodi nemaju tzv. povijesnu ambiciju biti u njoj “zabilježeni”, niti su si utvili u glavu da će osloboditi ostale narode, ako treba i kundacima kao što to rade rakijski narodi - barbari. Ne, vinski narodi to ne rade i nemaju tu izvrnutu potrebu. Vinski narodi su prema Hamvasu usporedivi samo s raspjevanim muzama koje sve trenutke uslavljaju Njemu; nešto kao konačni narodi. Vino ih štiti od apstrakcije i bezboštva. Vinski narodi ne žive u povijesnoj stvarnosti već kontinuirano i neposredno baštine zlatno doba. Takvo uzorno ponašanje je posljedica idiličnih ulja koja su esencijalna stvarnost njihovih vina koja ispijaju. Radi toga su mediteranski vinski krajevi idilični - poželjni za život i za “vjenčanja s njihovim vinima”.

„Filozofija vina“ je djelo puno mudrosti, lirskih izričaja i senzualnosti, vrlo složeno filozofsko i mitsko u isto vrijeme. Koristi jednostavan, izravan i šaljiv jezik. To je opojna vizija jedinstva čovjeka sa svojim bićem i sudbinom. Malo je knjiga koje čitamo godinama kasnije, a da nas iznova fasciniraju. Štoviše, pojavljuju se nove razine i slojevi. Tko pročita “Filozofiju vina”, potražiti će još koji primjerak i prvom prilikom darivat će ga najprisnijim osobama.

Za kraj - i mi Brotnjaci, kao vinski i mediteranski ljudi trebamo se češće prisjetiti koliko smo blagoslovljeni vinogradarskim naslijeđem. Kroz rad u “Božjem vinogradu” nudi nam se mogućnost uravnotežavanja podivjalosti života, neposrednije prisutnosti, pa tako i mogućnost istinskih promišljanja - između ostalog i o **zanosnom zlatnom dobu** kao stanju, kojeg je barem prema Hamvasu, u našem vremenu moguće baštiniti.

Ivica Selak

dani herbe
grožda
BROTNJO 2024.

Koliko osvojene medalje utječu na imidž i prodaju vina?

Svake godine, u proljeće i rano ljeto, svjedočimo velikom interesu vinske zajednice za rezultate sa najznačajnijih međunarodnih ocjenjivanja vina, i s nestrpljenjem i velikom napetošću ih očekuje.

Međunarodna vinska natjecanja su organizirana događanja u kojima renomirani suci konkurentno ocjenjuju različite berbe, kategorije i/ili marke vina. Kako bi se spriječila pristranost sudaca, vina se ocjenjuju na "slijepo". Trenutačno postoji mnoštvo vinskih natjecanja diljem svijeta, međutim, utjecajem na prodaju i imidž pojedinog vina ili vinarije tri odskau kao značajnija.

Riječ je o DWWA (Decanter World Wine Awards) kao najutjecajnijem natjecanju današnjice, zatim o IWC (International Wine Challenge) kao jednom od najstarijih natjecanja s imidžem najstrožeg natjecanja na svijetu, te o CMB (Concours Mondial de Bruxelles), brzorastućem natjecanju s najvećim utjecajem izvan anglofonskog svijeta. Na tim natjecanjima su pragovi za medalje znatno stroži nego što su na domaćim ocjenjivanjima, tako da je jedno od najvećih priznanja za vinare okriti se medaljama i priznanjima s tih natjecanja. Moglo bi se izdvojiti još mnogo drugih natjecanja, ali su one ili specijalizirane za neku sortu ili regiju ili su, pak, po kriterijima dodjele medalja slabije da nemaju toliki kredibilitet.

Iako jedno od najmlađih natjecanja na svijetu, DECANTER WINE WORLD AWARDS (DWWA) je zahvaljujući snažnoj medijskoj platformi osnivača, magazina Decanter, u samo petnaestak godina postalo daleko najutjecajnije. Priznanja s tog natjecanja su cijenjena diljem svijeta, i to ne samo platinaste i zlatne medalje, već i srebrne i brončane. Srećom i naši vinari u sve većem broju šalju svoja vina na najznačajnija svjetska ocjenjivanja vina uključujući i DWWA. Primjerice samo ove godine, vinari iz Bosne i Hercegovine osvojili su 45 medalja na ovogodišnjem

Decanterovom natjecanju. Iako novčana participacija po etiketi nije baš niska, a i slanje košta, vinari su očito prepoznali nagrade na DWWA kao izuzetno moćan marketinški alat prepoznatljiv u cijelom svijetu, te veliki adut za proboj hercegovačkih vina na svjetsko i domaće tržište. Na vinskim etiketama sve više vidimo naljepnice s osvojenim nagradama, te sve više raznih oglasa u kojima se ističu te nagrade. Zlato, srebro, bronca... DWW, Mundus Vini, IWC...

Postavlja se pitanje imaju li u svijesti potrošača vina te osvojene nagrade dovoljno jaku ulogu u utjecaju na njihov izbor pri kupnji vina, odnosno koliko osvojene nagrade utječu na percipiranu kvalitetu vina i odluke potrošača prilikom odabira vina? Suprotno očekivanjima, postoji vrlo malo znanstvenih istraživanja o navednom i ta istraživanja su uglavnom fokusirana na ulogu medalja i nagrada u poticanju izbora potrošača u maloprodajnom okruženju, te vjerodostojnosti i dosljednosti vinskih sudaca u ocjenjivanju vina na različitim natjecanjima.

Rezultati istraživanja pokazuju da osvojene i istaknute medalje na prestižnim natjecanjima doista imaju pozitivan utjecaj na kupovno ponašanje potrošača, međutim, jačina tog utjecaja ovisi o dosta čimbenika. Iako potrošači doista prepoznaju nagrade za vina kao znak koji oblikuje njihove izbore / kriterije odabira, njihova važnost nije još toliko značajna u usporedbi s drugim znakovima kao što su sorta, berba, proizvođač, način proizvodnje, pakiranje, mjesto podrijetla i cijena. Ipak je utvrđeno da je donošenje odluka složen skup interakcija, a vinske nagrade ipak igraju ulogu u podržavanju odluke u određenim okolnostima i za određene segmente kupaca. Medalje potrošačima

omogućuju brzo prepoznavanje nagrađenih vina, čime se skraćuje vrijeme odabira i smanjuje rizik od pogrešnog izbora.

Općenito govoreći, utvrđeno je da što je potrošač (poznatelj) sofisticiraniji to je manji utjecaj vinskih nagrada. Ne samo da vinske nagrade imaju manju moć u oblikovanju njihovih odluka, nego su i njihovi stavovi prema konceptu vinskih nagrada negativniji. Rezultati su pokazali da su potrošači sa slabijim poznavanjem vina skloniji pozitivnijoj reakciji na zlatne medalje na vinima koja se prodaju po nižim cijenama, ali istovremeno je učinak bio manji kako su cijene vina rasle. Nadalje, za potrošače sa visokim znanjem o vinima, prisutnost medalja samo su neznatno povećali mogućnost kupnje vina iz poznatih regija i sorti, ali su svakako pomogli kod izbora vina s manje poznatih područja. Također, medalje su imale značajniji utjecaj prilikom kupovine vina za poklon u odnosu na kupovinu za vlastitu potrošnju.

Teže je pronaći istraživanja o važnosti nagrada u HoReCa sektoru, budući da se boce vina općenito ne pokazuju gostima prije nego što donesu odluku. Jedini način na koji bi vinarije mogle smatrati korisnim promovirati medalje i nagrade u restoranima je kada ugostitelji odluče uključiti te informacije u svoje vinske karte, ali znamo da to dosada nije bila popularna opcija u restoranima. Uvođenjem digitalnih jelovnika i vinskih karti, gostima se može pružiti puno više informacija o samim vinima uključujući i osvojene nagrade. Možemo zaključiti da nagrade nisu bile najvažniji vanjski znak u procesu donošenja odluka, ali postaju važne kada drugi znakovi nisu dostupni. Iako isticanje nagrada kod određenog broja potrošača izaziva skepticizam, vinska natjecanja su pridonijeli širenju i popularizaciji vina te olakšavaju izbor vina, posebice potrošačima sa skromnim znanjem o vinima, ili prilikom odabira vina iz nepoznatih regija.

Nagrade dobivene na značajnim međunarodnim natjecanjima, ukoliko se na odgovarajući način iskomuniciraju, mogu potaknuti usmenu predaju i povećati popularnost vina a i određene sorte i regije. Posebno za manje proizvođače i ona vina koja nisu toliko poznata u regionalnim i svjetskim razmjerima. Primjerice, prije nekoliko godina kada su Žilavka i Blatina dobile platinaste medalje na Decanteru to je odjeknulo cijelom vinskom scenom u regiji i utjecalo je značajno na prepoznatljivost i imidž Žilavke i Blatine ali i Hercegovine kao regije vrhunskih vina. Iako medalje osvojene na renomiranim natjecanjima dobitnicima mogu do-

ista mnogo značiti u poslovnom i marketinškom smislu, u isto vrijeme, ni proizvođači ni potrošači ne mogu se niti trebaju u potpunosti osloniti na ovaj marketinški alat, budući da se pokazalo da su ocjene vinskih sudaca ponekad nedosljedne pa čak i na najcjenjenijim natjecanjima.

Poznati su mnogobrojni slučajevi gdje je određeno vino na Decanteru osvojilo zlatnu medalju, dok to isto vino na IWC nije uopće osvojilo niti jednu medalju i obratno. Također, određeni skepticizam potrošača postoji o tome da se jedna vina šalju na natjecanja, a druga da su u redovnoj prodaji ne nude. Concours Mondial de Bruxelles je jedino natjecanje koje provodi provjere nagrađenih vina nakon događaja - uspoređujući odabrane proizvode s anonimno kupljenim uzorkom iz iste serije. Značajan dio prihoda od naljepnica za medalje ulaže se u ove provjere kvalitete nakon događaja, osmišljene kako bi se osiguralo da potrošači imaju najvišu razinu povjerenja i zadovoljstva vinima koje je odobrilo ocjenjivačko povjerenstvo.

Zanimljivo će biti pratiti kakvu će ulogu "službeni" ocjenjivači vina i kritičari imati u sljedećih nekoliko godina. U svijetu u kojem web stranice, blogovi, razne aplikacije za ocjenu vina i društvene mreže sve više dominiraju scenom, treba li vinski sektor vinska natjecanja kakve poznajemo sada ili bi vinarije trebale biti više u kontaktu s tzv. "vinskim influencerima" i direktno potrošačima?

Zaključno, vinska natjecanja i osvojene nagrade su koristan alat, ali nisu ni jedino rješenje za sve probleme marketinga vina, te bi proizvođači i prodavači vina trebali koristiti osvojene nagrade kao potporu i drugim marketinškim alatima.

Ilija Barbarić

KLIMATSKE PROMJENE utjecaj na vinogradarstvo

Klimatske promjene značajno mijenjaju način proizvodnje vina širom svijeta, a vinogradari se suočavaju s izazovima koji zahtijevaju inovativne pristupe. Vino, kao jedan od najosjetljivijih poljoprivrednih proizvoda, predstavlja izvrstan primjer kako klimatske promjene transformiraju stoljetne tradicije i prakse.

Širenje vinogradarskih regija

Jedan od najjasnijih učinaka klimatskih promjena je širenje vinogradarskih regija u područja koja su nekada bila prehladna za uzgoj vinove loze. U Bosni i Hercegovini, nove vinorodne oblasti se razvijaju u sjevernijim dijelovima zemlje, gdje hladna klima ranije nije dopuštala uzgoj grožđa za proizvodnju vina. Zahvaljujući toplijim zimama i dužim vegetacijskim sezonama, ove regije sada postaju plodno tlo za vinogradarstvo, stvarajući nove ekonomske prilike.

Prilagodbe u Hercegovini

S druge strane, u Hercegovini, regiji poznatoj po vinarstvu, sve toplija ljeta tjeraju vinograde da prilagode svoje metode uzgoja.

Tradicionalni položaji vinograda, koji su se obično nalazili na južnim padinama, sada se revidiraju. Zbog visokih temperatura, vinogradari sve više biraju sjevernije ekspozicije i veće nadmorske visine za uzgoj bijelih sorti, što omogućava grožđu da sazrije ravnomjernije, uz očuvanje kiselina i aroma koje su ključne za kvalitetna vina. Ovo je od vitalnog značaja za sorte poput žilavke, koja je poznata po svojoj svježini i mineralnosti, ali koja može izgubiti te karakteristike u pretoplim uvjetima.

Znanstvene inovacije i digitalizacija

U borbi protiv klimatskih promjena, znanstvena istraživanja i digitalne tehnologije postaju ključni saveznici vinogradara. Precizna pol-

joprivreda, koja uključuje upotrebu satelitskih snimaka, dronova, senzora i big data analitike, omogućava vinogradarima da bolje razumiju mikroklimatske uvjete u svojim vinogradima. Na primjer, senzori za mjerenje vlage u tlu, temperature zraka i vjetra pružaju vinogradarima podatke u realnom vremenu, što im omogućava da brzo reagiraju na promjene u okolišu i optimiziraju navodnjavanje, gnojidbu i zaštitu bilja. Ova vrsta digitalizacije je posebno korisna u regijama poput Hercegovine, gdje su vruća ljeta i suše sve češće.

U kombinaciji s naprednim modeliranjem klime, ove tehnologije omogućavaju predikciju ekstremnih vremenskih događaja, poput tuče ili suša, što pomaže vinogradarima u donošenju informiranih odluka o zaštiti vinograda.

U nekim vinogradima koriste se automatizirani sustavi za navodnjavanje koji su povezani sa senzorima vlage u tlu, omogućujući precizno upravljanje vodnim resursima, što je ključno u uvjetima ograničenih izvora vode.

Visoke nadmorske visine i novi sortimenti Kako temperature rastu, vinogradari širom svijeta pomiču svoje vinograde na veće nadmorske visine kako bi izbjegli ekstremne vrućine. U regijama poput Argentine i Španjolske, vinogradi se sada sade na visinama između 1.000 i 3.000 metara, gdje su noćne temperature hladnije, što omogućava ravnomjernije sazrijevanje grožđa. Ovaj trend je prisutan i u Bosni i Hercegovini, gdje vinogradari istražuju visoke nadmorske visine u planinskim područjima, kako bi pronašli idealne uvjete za uzgoj grožđa u promjenljivoj klimi.

Osim toga, znanstvenici i vinogradari istražuju nove sorte grožđa koje su otpornije na ekstremne uvjete. U Bordeauxu i Napa Valleyju, eksperimentiraju se s novim sortama koje su otpornije na toplije uvjete, dok se u Hercegovini istražuju sorte koje bolje podnose ekstremne vrućine. Na primjer, sorte poput touriga nacional i tempranillo postaju zanimljive kao potencijalne alternative tradicionalnim sortama u toplijim uvjetima.

Zaključak

Klimatske promjene donose izazove, ali i prilike za vinogradarstvo širom svijeta, uključujući Bosnu i Hercegovinu. Inovacije u znanosti i digitalizacija pomažu vinogradarima da se prilagode i optimiziraju svoje metode, osiguravajući budućnost ove drevne prakse u sve nepredvidljivijim klimatskim uvjetima. Vinogradari će morati kontinuirano prilagođavati svoje tehnike, kako bi očuvali kvalitetu i karakter svojih vina, dok se suočavaju s izazovima koje donose klimatske promjene.

Josip Martinović

MOGUĆNOSTI KORIŠTENJA PODZEMNIH VODA za navodnjavanje na području Brotnja

Suša ili nedostatak oborina, kao što je ove godine bio slučaj, uvijek aktualizira problem navodnjavanja, odnosno povećava se zainteresiranost za alternativnim rješenjima ponajprije korištenjem podzemnih voda.

Koristim ovu priliku da kratko prikazem odnose, probleme, specifičnost i mogućnost istraživanja i korištenja podzemne vode, koji su prvenstveno rezultat geološke građe i geomorfoloških značajki područja Brotnja. Hidrogeološka istraživanja na području općine Čitluk su nekada bila intenzivna i ona su se uglavnom odvijala na flišnim i laporovitim dijelovima općine i nisu rezultirala sa konkretnim rezultatima i važnijim vodozahvatima. Krška područja se gotovo i nisu razmatrala. Kasnijom izgradnjom uspješnog vodopisnog sustava Brotnja, ta istraživanja su gotovo prestala. Na inicijativu međugorskih fratara u Vrtu sv. Franje u Bijakovcima (2001. god.) je izrađena prva uspješna vodozahvatna bušotina na okršenom dijelu općine. Nakon toga je izrađen cijeli niz bušotina i crpi se podzemna voda u različite namjene. Sve stijene koje nalazimo na prostoru Brotnja pripadaju skupini sedimentnih stijena i na relativno malom području nalazimo raznolikost sedimenta, široke stratigrafske (starosne) pripadnosti. Geološka karta područja Brotnja (OGK list 'Metković', 1:100 000, Raić & Papeš, 1977).

Kao što se vidi na prikazanoj geološkoj karti, u geološkoj građi dominiraju karbonatne naslage – vapnenci i rjeđe dolomiti (1 – zelena boja na karti), a najzastupljeniji su gornjokredni vapnenci (K 2,2,3) kao najraširenije stijene u Brotnju. Nalaze se s obje strane čitlučko-čerinskog polja u krilima sinklinala gdje čine građu okolnih brda i platoa. Područjem dominira sinklinala (udubljena strukturalna forma) pružanja SZ-JI od sela Hamzića na sjeverozapadu, preko Čitluka, pa sve do rijeke Neretve na jugoistoku. Istaknutu i duboku sinklinalu grade klastične naslage eocena (E 2,3 – žuta boja na karti), poznatije kao eocenski „fliš“ (2) u kojima dominiraju lapori i pješčenjaci. Pored ovih naslaga razvijene su i mlađe neogenske naslage tj. ostatak

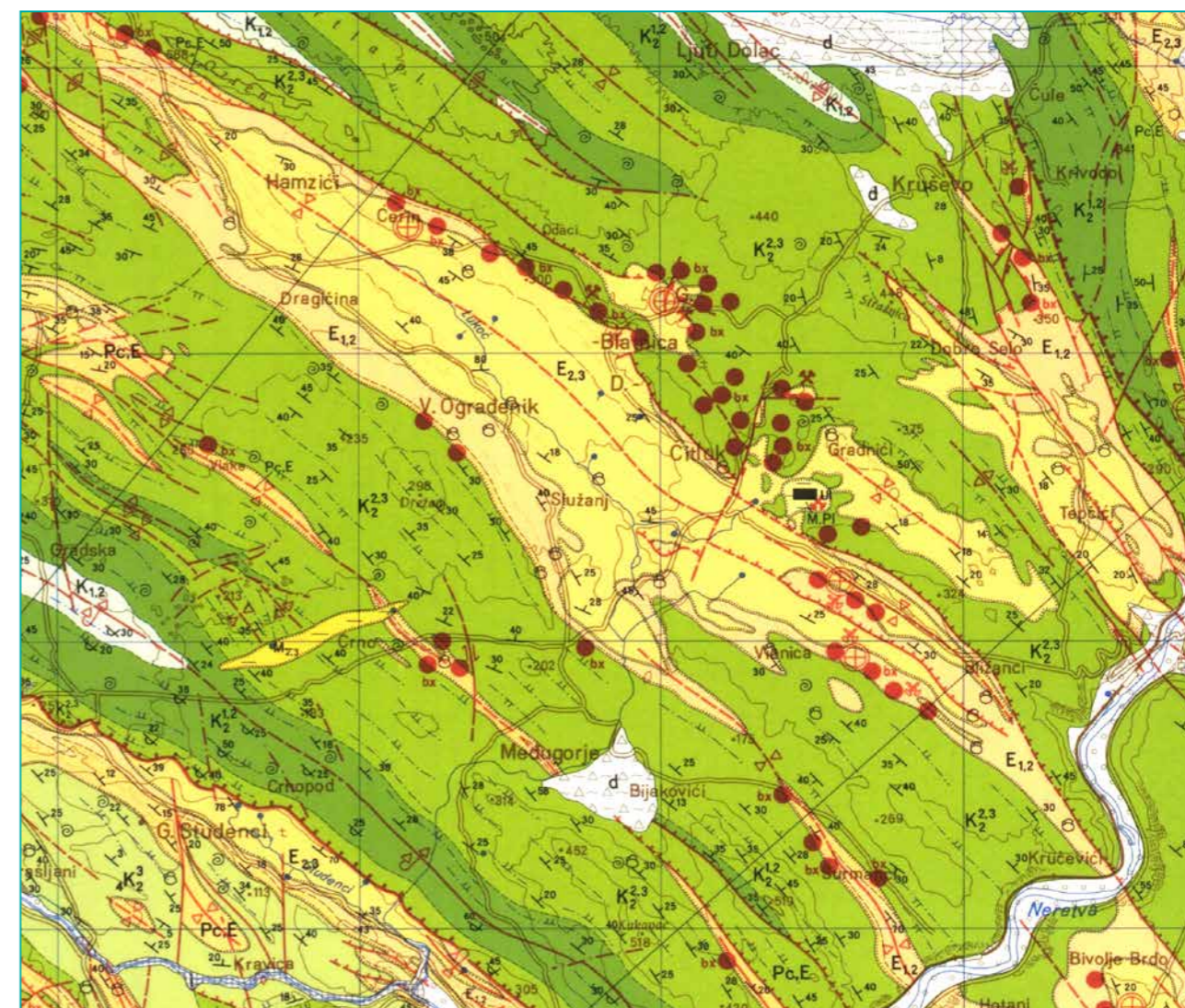
neogenskog bazena sa razvijenim laporima, glinovitim laporima i glinama. U njima su razvijeni slojevi ugljena. Područje je izrasjedano rasjedima različitog karaktera koji imaju važnu ulogu u hidrogeološkom smislu.

Opisane naslage imaju bitno različita hidrogeološka obilježja:

1. Područja izgrađena od karbonatnih stijena – najčešće vapnenci i rjeđe dolomiti. Vapnenci kao karbonatne stijene imaju razvijenu sekundarnu kverozno-pukotinsku poroznost. Po svojoj funkciji u hidrogeološkom smislu su dobri provodnici i kolektori podzemne vode. Promatrani tereni pripadaju području jake okršenosti i razvijene su znakovite zone okršavanja po dubini:

- Gornja vadozna zona (infiltracijska zona), pripovršinski interval u kojem dolazi do brze infiltracije oborinskih voda u podzemlje. Razvijena ove zone rezultira nedostatkom bilo kakvih površinskih tokova ili izvora u okršanim terenima.
- Donja vadozna zona u kojoj imamo brzo gravitacijsko procjeđivanje voda, i
- Meteorska zona tj. zona u kojoj je stijena stalno „natopljena“ temeljnom vodom, odnosno zona u kojoj su sve efikasne pukotine zasićene vodom.

Dubina ovih zona je promjenjiva ovisno o nadmorskoj visini terena, udaljenosti od izvora i vodotoka kojima određeni dijelovi terena gravitiraju. U toj dubljoj kolektorskoj zoni prevladava usporeno tečenje prema okolnim vodotocima i izvorima Studenčice na jugozapadu i Neretve na jugoistoku. Također, razina ustaljene podzemne vode ovisi o sezonskim hidrološkim uvjetima, a te sezonske oscilacije mogu biti značajne. Stoga je važno izvršiti njihove projekcije u svrhu definiranja minimalnih razina podzemne vode jer je u tom periodu njihovo intenzivno korištenje.

Geološka karta područja Brotnja (OGK list „Metković“, 1:100 000, Raić & Papeš, 1977.).

Za istraživanje podzemnih voda u vapnencima i njihovu uspješnost bitne su sljedeće značajke:

- Razvijena pukotinskih sustava je povećana u zoni rasjeda koji su posljedica intenzivne tektonske aktivnosti u geološkoj prošlosti.
- Volumen pukotinskih sustava kao kolektora voda se stalno povećava zbog kontinuiranog procesa „otapanja“ minerala kalcita od kojih su izgrađeni vapnenci.

Ove činjenice kao i izrasjedanost terena koja se može detektirati, bitno umanjuju rizik istraživanja i najčešće rezultiraju uspješnim vodozahvatom. Naravno da postoje dijelovi terena, odnosno stijenske mase bez razvijenih efektivnih pukotinskih sustava, a posebno se to odnosi na dublje dijelove terena ispod erozionog bazisa. Dolomiti imaju znatno manje naglašenu pukotinsku poroznost i kolektorska svojstva od vapnenaca i njihova zastupljenost najčešće umanjuje uspjeh istraživanja. Bez efektivnih i uvezanih pukotinskih sustava u stijenskoj masi ne može biti vode. Bušotinom je potrebno otvoriti dovoljan broj vodom zasićenih efektivnih pukotinskih sustava ispod ustaljene razine podzemne vode da bi se dobila zadovoljavajuća izdašnost. Također je važan promjer bušotine, jer se povećanjem promjera bušenja povećava površina prihranjanja i izdašnost. Za svaku pojedinu lokaciju je potrebno odrediti optimalnu dubinu i promjer bušenja da bi se osigurala stalnost crpljenih kapaciteta. Troškovi izrade bušotina značajno rastu sa dubinom i povećanjem promjera bušenja i oblaganja.

2. Lapori i pješčenjaci iz serije eocenskog „fliša“

Bitno drugačija hidrogeološka svojstva imaju naslage eocenskog „fliša“ dominantno lapori i pješčenjaci koji grade središnji dio, odnosno čitlučko-čerinsko i gradničko polje te njihovih rubovi. Za razliku od vapnenaca, ove naslage nemaju razvijene pukotinske sustave, odnosno bitno su manje podložni okršavanju. Također, u stratigrafskom smislu su znatno mlađe od karbonatnih naslaga te smanje tektonski poremećene. Stoga u hidrogeološkom smislu imaju ulogu izolatora (bočnog ili podinskog). Zbog ovih značajki u određenim zonama flišnih naslaga se javljaju pojave manjih izvora, često uz

rubove i kontakte sa karbonatnim padinama. Na ovim terenima zbog male vodopropusnosti se formiraju površinski tokovi i bujičnjaci povremenog karaktera. Smanjenje propusnosti po dubini podiže razinu podzemne vode, stoga su u prošlosti često kopani plitki bunari u polju (najčešće u zagljenim pijescima u pripovršinskom intervalu), male do srednje izdašnosti. Opisane naslage eocenskog fliša dominiraju u građi najvećeg dijela poljoprivrednih površina područja Brotnja (polje). Litološka raznolikost „fliša“ je rezultirala stvaranjem različitih tipova tala, te nalazimo ponegdje i dublji profil žučkasto sivog i sivog prašinasto-glinovitog tla. Debljina pokrivača se dodatno povećava lokalno u depresijama i zonama naglašene akumulacije padinskih kvartarnih sedimenata. Ovi tereni (polje i njegovi rubni dijelovi) sa razvijenim pedološkim supstratom su manje izloženi štetnom utjecaju suša, posebno se to odnosi na „stare“ vinograde, za razliku od terena na rekultiviranim krškim podlogama.

I pored toga, česti su zahtjevi za istraživanjem podzemnih voda na ovim područjima, pa je važno naglasiti da navedena konstatacija o generalnoj vodonepropusnosti ovih naslaga ukazuje na bitno umanjenu uspješnost nabušenja podzemne vode. Pored ove generalne osobine nepropusnosti, dijelovi terena u flišu koji su tektonski poremećeni i izrasjedani mogu imati razvijene pukotinske sustave. Detekcija takvih zona je otežana zbog kontinuirane pokrivenosti terena, te je indirektno moguća primjenom različitih geofizičkih metoda ili istražnim bušenjem bez prethodnih ispitivanja što dodatno povećava rizik istraživanja, a specifična izdašnost (izražena kao količina crpljene vode /m, vodozasićenog dijela bušotine) je u pravilu znatno manja. Dodatna vodopropusnost i povećanje kolektorskih značajki ovih naslaga može biti zbog pojava konglomerata i vapnenaca unutar serija fliša, koje imaju značajno veću mogućnost razvoja sekundarne pukotinske poroznosti. Sve gore navedeno ukazuje na smjer budućih hidrogeoloških istraživanja u ovim terenima. Nisu zanemarive i pojave voda u tlu kojim su pokrivene naslage fliša, posebno u depresijama u kojima su moguće pojave pijesaka sa intergranularnom poroznošću, koji leže na nepropusnim flišnim ili glinovitim naslagama. Plitkim iskopom u ovim sredinama, mogu se zahvatiti određene količine vode. Zbog male dubine i jednostavnog crpljenja, ovakvi zahvati imaju svoju primjenjivost i opravdanost. To se također može primijeniti i na području napuštenog ugljenokopa u gradničkom polju.

Ekonomičnost i opravdanost izrade vodozahvata (bušotine i bunari), ovisi o troškovima izrade i potrošnji vode. Relativno kratak period korištenja, promatrajući npr. isključivo vinogradarstvo, umanjuje isplativost takvih projekata, te je takve sustave potrebno sagledavati uz produžetak perioda korištenja (tehnička voda u industriji) ili plasteničku poljoprivrednu proizvodnju. Posebnu dimenziju realizaciji ovakvih projekata predstavljaju geološki rizici, koji su naglašeni u terenima izgrađenim od naslaga eocenskog fliša i pri istraživanju vapnenaca na većim dubinama. Rizici se smanjuju sa povećanjem stupnja istraženosti, stoga je potrebno integrirati rezultate postojećih istraživanja provedenih u prošlosti za različite namjene, te iznaći sredstva za realizaciju dodatnih istražnih radova na određenim ciljanim područjima.

Iako suše nisu svakogodišnja pojava niti je nedostatak vode naglašen vinogradarski problem, ipak zauspješno vinogradarstvo (i maslinarstvo te druge poljoprivredne kulture) voda će biti zasigurno sve potrebna. Javni vodopskrbni sustav i pored najavljenog povećanja kapaciteta crpljenja i skladištenja, neće moći udovoljiti ovim zahtjevima posebno u vrlo sušnim razdobljima kada se potrošnja drugih korisnika također povećava. Napuštanjem obradivih polja i podizanjem nasada na okrišenim vapnenačkim terenima značajno povećava zahtjeve za

vodom. Podizanjem ovih nasada na terenima sa velikom nadmorskom visinom ili na terenima bliže recipijentu (npr. kanjonu r. Neretve) odnosno gdje su velike dubine do potencijalno ustaljene razine podzemne vode, značajno povećava rizik istraživanja kao i vrijednost bušotine, te troškove crpljenja.

Josip Marinčić dipl.ing.geol.

IN MEMORIAM

Vinogradarska godina 2024. ostat će između ostalog upamćena i po odlasku trojice vrsnih hercegovačkih vinara, koji su svaki na svoj način dali doprinos rasti i razvoju vinogradarstva i vinarstva Hercegovine. Napustili su nas u nepuni mjesec dana Pero Buntić, Zdravko Rozić i Dragutin-Drago Marijanović.

Pero Buntić

(1955.-2024.)

Vinar Pero Buntić je baštiniio višestoljetnu tradiciju proizvodnje vina u obitelji Buntić iz Miletime – Međugorje. Pero je bio svestran čovjek koji je pored vinarstva imao cijeli niz interesa kojima se posvećivao. O Peri su pisali znani i neznani i ljudi od pera. Ovdje prenosimo riječi o Peri koje su napisali neki od njih.

Pero Buntić - vinar, likovni galerist, izdavač, knjižar, a koji je u svemu tome smišljeno individualan, drukčiji od klišeja, s onu stranu vulgarne i nezasitne trke za profitom. Nenametljiv, na svoj način i diskretan, i gosposan, i otresit kad treba, njegovu sigurnu ruku i pouzdanu pažnju osjećaš na svakom koraku. Dobro ti je.

(Ivan Lovrenović)

... Pero Buntić ide svijetom i uzdignute glave popravlja ono što drugi pokvare, popravlja svijet propovijedajući svoju vjeru – vjeru u mjesto, vjeru u ljude. I odmah zatim još jedna, usklična: Bože, ima li težega, ima li važnijega i ljepšega nauma!

Munib Delalić

Zdravko Rozić

(1957.-2024.)

Vinar Zdravko Rozić nasljednik je obiteljske tradicije koju je oplemenio primjenjujući najmodernija tehnološka dostignuća u proizvodnji Misnog vina što ga čini prepoznatljivim.

Zdravko je proizvodio isključivo vrhunska vina Žilavku i Blatinu u strogo kontroliranim i ograničenim količinama, za što je dobio brojna priznanja i medalje kako na domaćim tako i međunarodnim natjecanjima.

Zdravko Rozić posebno je bio ponosan na zlatnu medalju sa vinskog sajma Vinovita u Zagrebu 2006. god. Njegovim odlaskom Hercegovina je izgubila stvarnog zaljubljenika vinogradarstva i vinarstva.

Dragutin Marijanović

(1953. – 2024.)

Dragan je rođen 21. listopada 1953. godine u Služnju. Završio je 1977. godine Poljoprivredni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, voćarsko-vinogradarsko-vrtlarski odsjek. Iznenada nas je napustio 9. veljače 2024.

Svoj radni vijek započeo je u Vinariji Čitluk, na vinogradarskom položaju Tepčići 1979. godine. Nakon godinu dana, 1980. kao mladi agronom, preuzima funkciju rukovoditelja na daleko čuvenih Kamenih vinograda – od njihovog samog osnutka. 1986. godine imenovan je rukovoditeljem kompletne vinogradarske proizvodnje u Vinariji Čitluk. Bio je istinski zaljubljenik u vinovu lozu i vinograde, nije mu bilo premca. Od 1990., i u vrijeme Domovinskog rata kada je bilo najteže, postaje direktor Vinarije Čitluk i na tom mjestu služi sve do umirovljenja 2008. godine. Uspio je u najtežem periodu spasiti Vinariju Čitluk zajedno sa svojim suradnicima.

Poslije umirovljenja nastavio je neumorno raditi i stvarati nove vrijednosti sa svojom obitelji u obiteljskim vinogradima i vinariji. Dragan je znao vinovu lozu, a volio Žilavku i Blatinu. Od njega se puno toga moglo naučiti i suradnja s njim je bila uvijek na najvišem ljudskom i profesionalnom nivou.

Za svoj plodonosan rad dobio je niz priznanja i nagrada, a između ostaloga proglašen je najmanadžerom BiH za 2002. godinu.

Dragan je bio i ostao doajen modernog vinogradarstva i vinarstva Hercegovine u kojoj je ostavio svoj trajni pečat.

Počivali u miru!

20
GODINA ČASOPISA
(2005.-2024.)

Jesu li trnjak i vranac autohtone hercegovačke sorte?

Sorta sa svojim genetskim potencijalima za prinos i kvalitetu osnovni je preduvjet za uspješnu poljoprivrednu proizvodnju. U vinogradarstvu je značenje sorte veće nego u drugim kulturama jer o njoj ovise osobine vina. Drugi činitelji kao što su način rezidbe, gnojidba, navodnjavanje ili fitosanitarne mjere mogu biti modificirane, ali genetski potencijali su uvjetovani sortom i odlučujući su jer prenose svoja svojstva, dobra ili loša u vino. Iza svakog vina stoji jedna ili više sorata, a svaka sorta vinove loze ima jedinstvenu kombinaciju svojstava uključujući, aromu, okus i boju vinu.

Vinova loza (*Vitis vinifera*) je veoma raznolika vrsta s velikim brojem sorata. Današnji sortiment vinove loze rezultat je tisućljetnih slučajnih mutacija i križanja kao i usmjerene selekcije zadnjih dva do tri stoljeća. Procjenjuje se da u svijetu danas ima između 6.000 i 11.000 različitih sorata. U golemom mnoštvu svjetskog sortimenta nalazi se i skromni broj naših hercegovačkih sorti. Većina njih je stara, a podaci o porijeklu su rijetki ili ne postoje. Gotovo da ni jednoj hercegovačkoj sorti porijeklo nije poznato i gubi se u tami povijesti. Budući da u Hercegovini postoji kontinuitet vinogradarstva više od 2000 godina održale su se mnogobrojne lokalne sorte, tako da danas imamo veliki broj sorata koje su nastale u Hercegovini ili su donesene pa se prilagodile hercegovačkim ekološkim uvjetima.

S obzirom na mjesto podrijetla postoje dvije skupine sorata; jedne su autohtone, a druge alohtone, odnosno strane sorte unesene u određeno područje. Autohtone sorte nastale su višestoljetnom prilagodbom uvjetima nekoga područja i u tim uvjetima najbolje izražavaju svoja potencijalna svojstva. S druge strane sorte uvedene na neko područje mogu se također prilagoditi uvjetima toga područja i mogu zajedno s autohtonim sortama dati vrlo dobre rezultate. To su tzv. udomaćene

sorte koje u kombinaciji s autohtonim sortama mogu dati vrhunski proizvod. O najvažnijim autohtonim sortama vinove loze već postoje mnogi zapisi i knjige, a ovdje ćemo se pozabaviti dvjema crnim sortama vinove loze koje kod nas vrlo dobro uspijevaju, dobre su vinske sorte, pojedinačno ili u kombinaciji s blatinom kao najvažnijom sortom crvenoga vina u Brotnju i Hercegovini. To su sorte trnjak i vranac, koje za razliku od blatine imaju boju u mesu i mogu služiti kao bojadiseri blatine, ali i kao samostalne vinske sorte.

Obje te sorte kod nas su se počele uzgajati nakon Drugoga svjetskog rata, o njima nigdje nema spomena prije toga. U prvim analizama vina koje je austrougarska vlast provodila u Hercegovini 1889. i 1901. godine nema uzoraka tih sorata. Isto tako na Prvoj regionalnoj izložbi grožđa u Mostaru, održanoj 1930. godine nije bilo uzoraka vranca ni trnjaka. Vranac se u Hercegovinu počeo širiti preko Trebinja, a kada je Austrougarska 1894. godine osnovala voćarsko-vinogradarsku stanicu u planu sadnje različitih sorata vinove loze nije bilo sorte vranac. Tek 50-ih godina prošloga stoljeća vinogradarski stručnjaci počinju predlagati uvođenje vranca kao moguće prateće sorte blatini uz ostale sorte. Otada počinje postupno uvođenje vranca i trnjaka u hercegovačke vinograde, najprije u plantaže društvenog sektora, da bi ih nakon toga prihvatili i mali vinogradari kad su vidjeli njihove dobre osobine.

Do prije sedamdesetak godina u vinogradima Brotnja vladala je velika šarolikost. U jednom vinogradu često je bilo zastupljeno po desetak i više različitih sorata. Međutim s počecima uzgoja vinograda u plantažnom sustavu uvodi se unifikacija sortimenta, U jednom vinogradu sadi se samo nekoliko poznatijih sorata dok one manje poznate postupno nestaju iz proizvodnje. Među crnim sortama dominira blatina, alicant-bouschet (kambuša), plavka, te sve više vranac i postupno

trnjak. Približan sastav današnjega sortimenta crnih sorata u Brotnju ustanovljen je temeljem popisnih listova sačinjenih u Federalnom agromediteranskom zavodu u Mostaru prema ortofoto snimkama vinograda iz 2012. godine. Iz tih popisnih listova utvrđena je a kod malih vinogradara, a od Vinarije Čitluk dobiven je popis njihovih vinograda. U tablici 1. prikazan je sastav važnijih crnih sorta u Brotnju.

Tablica 1. Zastupljenost crnih sorata u %

Sorta	Mali vinogradari	Vinarija Čitluk
Blatina	67,8	35,4
Kambuša	13,4	-
Vranac	10,9	19,2
Trnjak	2,2	4,2
Plavka	1,0	-
Strane sorte	4,7	41,2

No valja reći da se struktura sortimenta postupno mijenja. Posljednjih desetak godina sve se više širi sadnja trnjaka, a smanjuje sadnja kambuše i vranca koji su ranije uz blatinu bili dominantne sorte crnoga grožđa. Genetsko podrijetlo vranca i trnjaka je nepoznato. U međunarodnoj bazi podataka – VIVC, što je vodi Institut za vinogradarstvo u Geilweilerhofu u Njemačkoj nema nikakvih podataka o te dvije sorte Vranac se smatra autohtonom sortom Crne Gore, gdje je najviše rasprostranjena, a uzgaja se još u Makedoniji i Hrvatskoj. Na području Brotnja je prisutan od početka 60-ih godina prošloga stoljeća. Trnjak se smatra autohtonom sortom Dalmatinske zagore. Neki su autori pisali da su tu sortu u Dalmaciju donijeli Francuzi nakon Napoleonovih osvajanja Dalmacije, ali te pretpostavke nisu vjerojatne. U prvom redu stoga što o precima te sorte nema nikakvih podataka u međunarodnoj bazi, a s druge strane genetske analize provedene na Agronomskom fakultetu u Zagrebu pokazuju da trnjak ima bliže genetske veze sa balkanskim nego sa zapadnim sortama. U Imotskom tu sortu zovu i rudežuša, i kovačuša, vjerojatno po prezimenima plemena od kojih se raširila. Iz Dalmacije se proširila u Hercegovinu. Danas se najviše uzgaja u Brotnju, Ljubuškom, Imotskoj krajini. U Brotnju se počeo uzgajati od konca 50-ih godina prošloga stoljeća nakon poznatoga znanstveno-stručnoga savjetovanja u Mostaru 1955. godine.

Vranac je vrlo bujna sorta. Oplodnja je normalna i redovita, a dozrijeva koncem drugoga i početkom trećega razdoblja. Ne trpi niske i vlažne položaje, odgovaraju mu srednje vapnena tla, južna ekspozicija terena, jugozapadna i jugoistočna, a pri redovitoj oplodnji rodnost je vrlo dobra. Mošt je izrazito kvalitetan s koncentracijom šećera 20 – 26 %, i 4,5 – 6 g/L ukupnih kiselina. U povoljnim uvjetima ako se kasnije bere daje suvarak s koncentracijom šećera iznad 28 %. Sadržaj alkohola u vinu je 12 – 15 vol., uz 4 – 5,5 g/L ukupnih kiselina. Vina su odlične kvalitete, a vrlo često se kupažiraju s Blatinom. Vina su intenzivno obojena, pitka, vrlo ugodne arome, harmonična. Isključivo je vinska sorta, koncentracija šećera varira 19 – 24 %, i 5,5 – 7,0 g/L ukupnih kiselina. Sadržaj alkohola u vinu je 12 – 14 % vol., uz 4,5 – 6 g/L ukupnih kiselina. Daje dobra kvalitetna vina, a s probranih položaja i uz stručnu vinifikaciju i vrhunska, jako ekstraktna vina. Vina su vrlo ugodna, pitka, intenzivno obojena i harmonična.

Trnjak je srednje bujna sorta. Oplodnja je normalna i redovita, a dozrijeva u trećem razdoblju, što znači da je srednje kasna sorta. Najbolje mu odgovaraju crvenice i osunčane južne i jugo-zapadne ekspozicije, a takvih položaja u Brotnju ima dovoljno. Mošt je izrazito kvalitetan s koncentracijom šećera 20 – 26 %, i 4,5 – 6 g/L ukupnih kiselina. U povoljnim uvjetima ako se kasnije bere daje suvarak s koncentracijom šećera iznad 28 %. Sadržaj alkohola u vinu je 12 – 15 vol., uz 4 – 5,5 g/L ukupnih kiselina. Vina su odlične kvalitete, a vrlo često se kupažiraju s Blatinom. Vina su intenzivno obojena, pitka, vrlo ugodne arome, harmonična. Moglo bi se reći da vino Trnjaka već pomalo konkurira Blatini, što je najbolje pokazao naš poznati enolog dr. Tihomir Prusina, koji je upravo u magazinu Dani berbe grožđa napisao izazovan članak pod naslovom: „Puše li Trnjak Blatini za vratom“. Uostalom u Ljubuškom je već tradicionalna manifestacija *Dani Trnjaka* na kojoj se izlažu i kušaju vina od te sorte.

U zaključku možemo reći da su se Trnjak i Vranac toliko udomaćile u hercegovačkom i broćanskom vinogradarstvu, da se sve više šire i da ih s punim pravom možemo smatrati domaćim autohtonim sortama.

Prof. dr. sc. Jure Beljo

ĆUPTER dobio svoj certifikat

U utorak, 27. kolovoza 2024. na email Društva „ANTE“ Tepčići – Čitluk iz Agencija za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine (FSA BIH) stigla je sljedeća obavijest:

Poštovani,

obavještavamo vas da je po vašem zahtjevu, a na osnovu prijedloga Komisije za registraciju oznaka porijekla, oznaka geografskog porijekla i dodjelu oznaka garantovano tradicionalnog specijaliteta prehrambenih proizvoda u Bosni i Hercegovini, direktor Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine donio rješenje kojim se registruju sljedeći prehrambeni proizvodi:

1. Repovački sir – zaštićenom oznakom porijekla (ZOP), podnosilac zahtjeva: UG za proizvodnju mlijeka i mesa „Farmer“, Konjic;
2. **Hercegovački ćufter** - zaštićenom oznakom geografskog porijekla (ZOGP), podnosilac zahtjeva: Društvo „Ante“ **Tepčići, Čitluk;**
3. Semberski kupus - zaštićenom oznakom geografskog porijekla (ZOGP), podnosilac zahtjeva: UPP „Semberski kupus“ Bijeljina;
4. Fojnički krompir - zaštićenom oznakom geografskog porijekla (ZOGP), podnosilac zahtjeva: Udruženje poljoprivrednika opštine Fojnica;

5. Ekstra djevičansko maslinovo ulje Hercegovine - zaštićenom oznakom porijekla (ZOP), podnosilac zahtjeva: Hercegovačka udruga uljara i maslinara, Mostar

Budući da su naredni koraci za faktor uspjeha u podizanju reputacije vašeg proizvoda uspješne marketinške i promotivne aktivnosti, molimo vas da se izjasnite da li ste planirali neki događaj prilikom koga bi vam uručili rješenje ili vam više odgovara da to bude organizovano u prostorijama Agencije. U obadva slučaja, Agencija vam stoji na raspolaganju.

Molimo vas da se o navedenom izjasnite na ovaj email.

S poštovanjem,

Dr Dragan BRENJO

Šef Odsjeka za certifikaciju i označavanje hrane
Agencija za bezbjednost hrane Bosne i Hercegovine
A: Kneza Višeslava b.b., 88000 Mostar
T: +387 36 336 950 | M: +387 65 589 59.

Vizija prof. Jure Belje

Društvo „ANTE“ Tepčići registrirano je 2019. godine i te iste godine započelo je aktivnost „SAJAM ČUP-

TERA“. Prvi Sajam ćuftera održan je 8. 11. 2019. u prostorijama na dvije lokacije: crkva sv. Ante Padovanskog Ploče-Tepčići (molitveni program) i Dom na Dobrom Selu (sajamski program). Nakon toga sajmovi ćuftera održavani su svih ostalih godina na Tepčićima. Zanimljivo je, ali ni na koji način nije bilo koordinirano, da je te iste 2019. godine prof. Jure Beljo u sklopu manifestacije Dani berbe grožđa u Brotnju (Čitluk) objavio članak o ćufteru (vidi: https://dbg.ba/wp-content/uploads/2019/09/DBG_2019.pdf). U tom članku on navodi sljedeće:

„Došlo je vrijeme da se pokrene inicijativa za zaštitu hercegovačkog ćuftera. Oznake podrijetla koriste se za obilježavanje prirodnih, poljoprivrednih, industrijskih, obrtničkih i proizvoda domaće radinosti. Zaštitom zemljopisnog podrijetla zaštićuje se oznaka izvornosti, a zaštita je regulirana i europskim uredbama. EU je još 1992. godine uvela sustav namijenjen zaštiti i promicanju tradicionalnih i regionalnih prehrambenih proizvoda. Cilj toga bila je zaštita određenih vrsta poljoprivrednih proizvoda. Nakon zaštite ti su proizvodi dobili veću dodanu vrijednost na tržištu čime proizvođači ost-

varuju povećani dohodak. Kada bi se zaštitilo zemljopisno podrijetlo ćuftera i on bi mogao biti veoma dobar tržišni proizvod jer bi to na tržištu bio ekskluzivni poljoprivredno-prehrambeni proizvod. Kada se uz to istakne da je ćufter prirodni proizvod bez ikakvih umjetnih dodataka, što je danas u vrijeme sve veće potražnje za ekološki prihvatljivom hranom itekako važno, mogla bi ova naša slastica biti veoma dobro prihvaćena na tržištu.“

Od ideje do projekta

Evo, od tada je prošlo pet godina i s ponosom možemo reći da je ĆUPTER dobio svoj „rodni list“, svoju „putovnicu“. Podnosilac zahtjeva je Društvo „ANTE“ Tepčići – Čitluk a puni naziv proizvoda sa zaštićenom oznakom geografskog porijekla (ZOGP) je „HERCEGOVAČKI ĆUPTER“. Zahvaljujući upornom i predanom radu gosp. Maria Doke, predsjednika Društva, gosp. Antoniu Šajnu, prof.dr.sc. Juri Belji i svim ostalima uključenim u ovaj postupak, ćufter izlazi iz svoje anonimnosti i postaje brendirani proizvod. Veliki je to poticaj za novi zamah oko organizacije 6. SAJMA ĆUPTERA koji će se ove godine u organizaciji Društva „ANTE“ Tepčići upriличiti na Tepčićima 12. 11. (utorak). Društvo sv. Ante Tepčići je već do sada puno učinilo na promociji ćuftera. Međutim, s ovim novim iskorakom nadamo se još veličanstvenijem događaju u kojega želimo uključiti što više proizvođača i izlagača ćuftera iz Hercegovine ali i iz drugih država, te privući što veći broj posjetitelja.

Mario Doko

ZAKON O ORGANIZACIJI TRŽIŠTA VINA BOSNE I HERCEGOVINE

NOVOSTI I PROBLEMI

Nakon višegodišnjih pritisaka od strane aktera iz sektora vinarstva u Bosni i Hercegovini (BiH), ali i od strane institucija Evropske unije (EU) i njenih predstavnika u BiH novi sektorski zakon usklađen sa aktualnom regulativom sektora vinarstva u EU donesen je 2023. godine. Zakon sa donekle neuobičajenim nazivom – Zakon o organizaciji tržišta vina u Bosni i Hercegovini (ZoOTV) – objavljen je u Službenom glasniku BiH broj 63/03. Ovaj zakon stavlja izvan snage prethodni državni Zakon o vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa i vina (“Službeni glasnik BiH” br. 25/08). Pored toga što po temelju zakona iz 2008. godine nikada nisu doneseni potrebni pod zakonski propisi (te je bio ne provediv, odnosno samo “zakon na papiru”) odredbe ovog zakona nisu bile usklađene sa odredbama regulative sektora vinarstva u EU, što je obveza BiH kao posljedica njene političke odluke o ulasku u proces integriranja u EU. Po temelju Zakona o organizaciji tržišta vina BiH, potrebno je donijeti značajan broj pravilnika koji će omogućiti provođenje njegovih odredbi. Važno je naglasiti da ZoOTV i iz njega proistekli pravilnici doneseni na državnom (BiH) razinu neće biti dovoljni za funkcioniranje sektora vinarstva u BiH. Potrebno je, naime, donijeti sektorske zakonske i pod zakonske propise na razinama entiteta u BiH, jer će praktičnu nadležnost za učinkovitu provedbu i državnih i entitetski propisa detaljno utvrđenih sektorskih regulatornih odredbi imati entitetske i županijske institucije pa i organi lokalnih samouprava (općine). Obimna nova regulativa

donosi, i za BiH uvjete, nešto novih zahtjeva za proizvodnju vina i njegovo stavljanje na tržište za što bi se svi sektorski dionici (od proizvođača do institucija) trebali što prije pripremiti. Novi regulatorni uvjeti zahtijevaju i ozbiljna jačanja sektorskog institucionalnog okruženja.

Ovdje će se u najkraćem ukazati na najvažnije nove zakonske zahtjeve za sektor vinarstva u BiH, koje je na državnom (BiH) razinu potrebno urediti pravilnicima te na elemente sektorsko-institucionalne prilagodbe. Najvažniji novi regulatorni zahtjevi po temelju ZoOTV

ZoOTV svojim najvećim dijelom u legislativu BiH prenosi odredbe relevantne za sektor vinarstva iz Uredbe (EU) 1308/2013 (CMO Uredba). Za uvjete sektora vinarstva u BiH, kao najvažniji novi zakonski zahtjevi mogu se navesti sljedeći:

- 1) Definiiranje sedamnaest (17) kategorija sektora vinarstva u skladu s odredbama Uredbe (EU) 1308/2013. Uvođenje djelomično i potpuno dealkoholiziranih vina u kategorije sektorskih proizvoda.
- 2) Uspostavljanje državne liste priznatih vinskih sorti vinove loze od čijeg grožđa je dopuštena proizvodnja sektorskih proizvoda
- 3) Utvrđivanje dopuštenih enoloških praksi i sredstava. Ovdje je posebno važna nova zakonska odredba o potpunoj zabrani korištenja uvezenog grožđa ili mošta za proizvodnju vina u BiH.

- 4) Uspostavljanje zakonskih pretpostavki za zaštitu zemljopisnih indikacija vina (vina sa zaštićenom oznakom podrijetla, vina sa zaštićenom oznakom zemljopisnog podrijetla) i tradicionalnih izraza u sektoru vinarstva
- 5) Nove odredbe o označavanju i prezentaciji vina. Posebno treba naglasiti nove zahtjeve po kojima se vina, pored ostalog od ranije obveznog, moraju označavati i nutritivnom deklaracijom, listom sastojaka i, za djelomično ili potpuno dealkoholizirana vina, rokom trajanja.
- 6) Uspostavljanje vinogradarsko-vinarskih registara u skladu sa EU standardima
- 7) Podnošenje obaveznih izvjava o berbi, proizvodnji (vina) i zalihama (vina)
- 8) Uvođenje obveznog i posebno propisanog pratećeg dokumenta za svaki transport grožđa i vina
- 9) Novi, znatno oštriji, zahtjevi za vođenje podrumskih registara i evidencija
- 10) Obveza uspostavljanja sistemskih službenih kontrola za sektor vinarstva
- 11) Preciziranje zahtjeva za službene enološke laboratorije, metode fizikalno-kemijskih analiza i organoleptičko ocjenjivanje vina
- 12) Uspostavljanje zakonskih pretpostavki za proizvodnju organskih vina

PRAVILNICI KOJE JE PO TEMELJU ZOOTV POTREBNO DONIJETI NA DRŽAVNOM (BIH) RAZINU

Svojim slovom i duhom ZoOTV zahtijeva da se, pored zakonskih odredbi, pod zakonskim propisima utvrde načela i minimalni zahtjevi koji se odnose na sve sektorske dionike u BiH i koji omogućavaju nesmetano funkcioniranje tržišta vina u BiH. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO) BiH je krajem 2023. godine formiralo radnu skupinu za izradu nacrtu pravilnika po temelju ZoOTV. Radna skupina je do veljače 2024. godine pripremila i u proceduru donošenja uputila dva pravilnika (definicije kategorija proizvoda sektora vinarstva, priznate vinske sorte vinove loze, te je završavala rad na nacrtu trećeg pravilnika (zaštićene oznake podrijetla i zemljopisnog podrijetla i tradicionalni izrazi u sektoru vinarstva). Uslijed (još jednom) političkih neslaganja u okvirima institucija BiH u svezi programa integriranja u EU tijekom ožujka 2024. godine, radna skupina za izradu podzakonskih propisa po temelju ZoOTV prekida svoj rad.

Po temelju ZoOTV potrebno je kreirati i na državnoj (BiH) razini donijeti pravilnike koji se po svojoj prirodi i žurnosti donošenja mogu podijeliti u tri (3) skupine. U prvoj skupini su pravilnici kojima žurno

treba preuzeti relevantne odredbe uredbi EU koje se odnose na sektor vinarstva i koje su neophodne za funkcioniranje tržišta vina. U drugoj skupini su pravilnici koji svoje izvore uglavnom nemaju u EU sektorskoj regulativi, ali koje je potrebno donijeti za zaokruživanje reguliranih uvjeta na tržištu vina. U trećoj skupini su dva (2) pravilnika (službene kontrole i organska vina) koji se mogu donijeti po temelju odredbi ZoOTV, ali se potrebne odredbe za ovo područje, eventualno, mogu utvrditi i drugim – općim – propisima na BiH (državnoj) razini, a koji se odnose na službene kontrole i organsku proizvodnju. Kao poseban i posebno problematičan treba izdvojiti pravilnik o vinogradarskoj rajonizaciji koji se ZoOTV zahtijeva, ali za čije je donošenje potrebna prethodna izrada vremenski i troškovno zahtjevne ekspertske studije rajonizacije vinogradarstva. Dakle, po temelju ZoOTV pravilnicima bi trebalo urediti sljedeća područja:

A. Prva prioritetna skupina pravilnika

- 1) Definicije kategorija proizvoda sektora vinarstva
- 2) Lista priznatih vinskih sorti vinove loze u Bosni i Hercegovini
- 3) Dozvoljeni enološki postupci i sredstva
- 4) Vinogradarsko-vinarski registri, obavezne izvještaje, prateći dokument i podrumski registri
- 5) Zaštićene oznake podrijetla i zemljopisnog podrijetla i tradicionalni izrazi u sektoru vinarstva
- 6) Označavanje i prezentacija vina
- 7) Stavljanje vina na tržište

B. Druga prioritetna skupina pravilnika

- 1) Ovlaštene enološke laboratorije i organizacija fizikalno-kemijskih analiza vina i drugih proizvoda sektora vinarstva
- 2) Metode fizikalno-kemijskih analiza vina i drugih proizvoda sektora vinarstva
- 3) Službeno organoleptičko ocjenjivanje vina
- 4) Aromatizirani vinski proizvodi
- 5) Voćna vina
- 6) C. Treća skupina pravilnika (alternativno)
 - a. Službene kontrole u sektoru vinarstva
 - b. Organska vina

INSTITUCIONALNA PRILAGODBA

Federalni agromediterranski zavod Mostar je nominiran u Briselu u DG AGRI kao Competent body for issuing VI-1 documents -Nadležno tijelo za izdavanje dokumenata VI-1), (List 6 -Third countries' competent bodies, designated laboratories and authorised wine producers and processors for drawing up VI-1 documents for wine imports into the EU (Article 51 of R. (EU) 2018/273) - (Popis 6 -

Nadležna tijela trećih zemalja, ovlaštene laboratorije i ovlaštene proizvođači i prerađivači vina za sastavljanje dokumenata VI-1 za uvoz vina u EU (čl. 51 R. (EU) 2018/273). U istom dokumentu su određene odgovarajuće laboratorije (Designated bodies or departments (laboratories) for the analysis report of VI-1 documents -određena tijela ili odjeli (laboratoriji) za izvještaj o analizi dokumenata VI-1). Nominirano je pet (5) laboratorija i to:

1. Bobita Co, Čitluk
2. Laboratorij Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerzitet Sarajevo
3. Laboratorij Federalnog agromediterranskog zavoda Mostar
4. JZU Institut za javno zdravstvo, Banja Luka
5. Sistem Qualita, S d.o.o Ispitna laboratorija, Pale

U praksi jedino Laboratorij Federalnog agromediterranskog zavoda Mostar provodi laboratorijska ispitivanja prema zahtjevima EU DG AGRI i jedini ima dvanaest (12) akreditiranih metoda po sustavu BAS/EN/ISO 17025: 2018. Vidljivo na poveznici: http://bata.gov.ba/Akreditirana_tijela/Dodaci/LI/LI-45-01.pdf

Zavod izdaje dokument VI1 u kome potvrđuje porijeklo proizvoda (**uvjerenje o oznaci porijekla – certifikat of designation of origin**), laboratorijske nalaze za određene lotove vina i potvrđuje da nema izvoznih subvencija za vino u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. BiH ima preferencijalni tretman u izvoz vina iz BiH na tržište EU-27 u količini od 40.500 hl (4.050.000 litara). Imajući spomenute Zakone i Pravilnike, važno je napomenuti kako Federalni agromediterranski zavod Mostar već petu (5.) godinu radi po sustavu BAS/EN/ISO 17065 ili

certifikacijsko tijelo za potvrđivanje proizvoda ili „**organ za potvrđivanje**“ u vinogradarstvu i vinarstvu. Za konačnu akreditaciju po ovoj normi kod Instituta za akreditiranje Bosne i Hercegovine – BATA, potrebno je donijeti navedene pravilnike. Ovaj sustav certifikacije nije nužan za dobivanje oznaka za vina sa geografskim porijeklom i izvoz iz BiH. Prema preporukama Instituta za akreditiranje BATA, a u cilju osiguravanja nepristranosti po zahtjevima normi BAS/EN/ISO 17025 i BAS/EN/ISO 17065, te usklađivanja sa pravilnicima po Zakonu o organizaciji tržišta vina BiH, urađen je ovaj pravilnik i u odjelu biljne proizvodnje su predviđeni sljedeći odsjeci:

- a) Odsjek za vinogradarstvo, vinarstvo, uljarstvo i certifikaciju proizvoda
- b) Odsjek za autentične proizvode
- c) Odsjek za fizikalno-kemijska ispitivanja
- d) Odsjek za senzorna ispitivanja
- e) Odsjek voćarstvo
- f) Odsjek za povrtlarstvo, ratarstvo i zaštitu bilja
- g) Odsjek za fitosanitarane poslove, laboratorijsku dijagnostiku i GMO

U prijedlogu novoga Pravilnika o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta Zavoda ustanovljeni su novi odsjeci: za ispitivanje autentičnosti proizvoda (vino, maslinovo ulje, med) ustanovljen je novi Odsjek za autentične proizvode. Također, ustanovljen je novi Odsjek za senzorna ispitivanja kao i Odsjek za vinogradarstvo, vinarstvo, uljarstvo i certifikaciju proizvoda. Sve je usklađeno sa Uredbom (EU) 1308/2013 i Uredbom (EU) 625/2017 i drugim delegiranim uredbama, te normama BAS/EN/ISO 17025 i BAS/EN/ISO 17065. Temeljni cilj omogućavanje nastavka izvoza vina iz BiH u zemlje EU-27.

ZAKLJUČNO

Institucionalna prilagodba Federalnog agromediterranskog zavoda Mostar je završena, međutim neophodno je što žurnije završiti zakonodavnu prilagodbu (donijeti provedbene akte – pravilnike) na državnoj (BiH) razini. Istovremeno je, i prema odredbama ZoOTV, potrebno da entitetske nadležne institucije što žurnije pristupe kreiranju i usvajanju zakonskih i podzakonskih propisa za sektor vinarstva što je konačni uvjet za zaokruženo i nesmetano funkcioniranje sektora i tržišta sektorskih proizvoda u BiH. Prvo ozbiljno upozorenje stiže već sa 6.11.2024. godine, odnosno sa datumom nakon kojeg se mogu očekivati problemi sa izvozom vina iz BiH u EU označenih, sada na razinu EU zaštićenim, hrvatskim tradicionalnim izrazima (kao što su :”vrhunsko vino”, “kvalitetno vino”, “mlado vino”, itd.).

Prof. dr. sc. Marko Ivanković

Prof. dr. sc. Milenko Blesić

ŽUTICE VINOVE LOZE

Fitoplazme su mikroorganizmi koje mogu preživjeti samo u kukcu vektoru ili floemu biljaka domaćina. U biljci domaćini ometaju tok hranjivih tvari i hormonsku ravnotežu. Vinova loza je domaćin nekoliko fitoplazmi, a bolesti koje one izazivaju na vinovoj lozi zajedničkim imenom nazivaju se žutice vinove loze.

U većini europskih država najčešće se javljaju sljedeće fitoplazme: *flavescence doree* (FD) (zlatno žutilo), *bois noir ili stolbur* (BN) (crno drvo). U nekim državama prisutna je i fitoplazma *Aster yellows* (AY) (žutica astre).

Simptomi zaraze fitoplazmama

Simptomi fitoplazmi vinove loze na zaraženim trsovima pojavljuju se početkom ljeta (najčešće krajem lipnja i početkom srpnja), a najizraženiji su u kolovozu i rujnu. Simptomi kod bijelih sorti vinove loze uočavaju se na lišću čiji se rubovi počinju uvijati prema naličju, a lisna plojka požuti. Kod obojenih sorti simptomi su isti samo je razlika u tome što kod ovih sorti plojka pocrveni. Lišće postaje krto, lako se lomi ali ostaje dulje na trsu tj. kasnije otpada nego zdravo lišće. Uz promjenu boje katkad se pojavljuju nekroze na plojci. Istodobno dolazi do karakterističnog savijanja rubova plojke prema naličju, tako da savijeni list poprimi trokutast oblik. Plojka nije savitljiva i stisnemo li ju, lako

puca. Simptomi fitoplazmi uočavaju se i na mladica kod kojih su skraćeni internodiji. Zaražene mladice početkom jeseni ne odrvenjavaju, ulaze u zimu zelene te tijekom zime smrzavaju i propadaju. Osim toga, cvatnja i oplodnja kod zaraženih trsova je poremećena. Grozdovi su rehljaviji, bobice ili često cijeli grozdovi smežuraju i suše se što se odražava na urod ali i kvalitetu grožđa.

Fitoplazme su prisutne u mnogim europskim zemljama. U nama susjednim državama, Hrvatskoj i Srbiji prisutne su već nekoliko godina. Na području BiH do sadna su rađena sporadična istraživanja na prisutnost fitoplazmi odnosno njihovih vektora. U našim vinogradima prisutna je fitoplazma *bois-noir* dok nemamo zvaničnih potvrda o prisutnosti fitoplazme *flavescence doree* iako su na većem broju lokaliteta pronađeni vektori-cikade koji prenose ovu fitoplazmu.

Načini širenja zaraze

Prirodno širenje zaraze je putem vektora, što su najčešće različite vrste cikada. Poznato je da *flavescence doree* prenosi cikada američki cvrčak (*Scaphoides titanus* Ball.), dok još postoji dvojba prenosi li i *bois noir*. Vrsta *Hyaletthes obsoletus* Signoret, sigurno je potvrđena kao vektor za *bois noir*.

Drugi način širenja je putem sadnog materijala. Prema dosadašnjim spoznajama fitoplazmoze se ne prenose rezidbom, odnosno alatom niti sjemenom.

Fitoplazma *bois noir* (BN) ili stolbur - (crno drvo)

Ovo je najrasprostranjenija fitoplazmatska bolest koja je važan čimbenik koji ograničava uzgoj loze u mnogim vinogradarskim područjima Europe i Mediterana. Primjerice u hrvatskoj je u nekim vinogradima na osjetljivim sortama (chardonnay i pinot) zabilježeno i više od 50 % zaraženih trsova. Domaćini BN fitoplazme, osim vinove loze su i mnoge korovske biljne vrste (slak, kopriva). Za širenje fitoplazme BN u vinogradima odgovorna je cikada (cvrčak) *Hyaletthes obsoletus* koja prenosi BN fitoplazmu sa zaraženih korova na vinovu lozu. Osim vektorom-cikadom fitoplazma se prenosi i zaraženim sadnim materijalom. U vinogradima koji su više zakorovljeni sa slakom i koprivom pojavljuje se znatno više vektora *H. obsoletus*, a samim tim i znatno više je trsova sa simptomima BN-fitoplazme.

Iako se *bois noir* smatra manje epidemijski značajnim od zlatne žutice vinove loze, *flavescence doree*, brojne epidemijske zaraze zabilježene na području Europe tijekom zadnjeg desetljeća pokazale su da BN zbog smanjenja prinosa i kvalitete grožđa nanosi značajne ekonomske štete te postaje bitan ograničavajući faktor u vinogradarstvu i vinarstvu.

Suzbijanje odnosno uništavanje korova u i oko vinograda, smanjuje populaciju vektora a samim time i zarazu s fitoplazmom. Suzbijanje cikade insekticidima nije učinkovito s obzirom na to da ona veći dio života provodi na korovima a samo povremeno dolazi na vinovu lozu.

Novija istraživanja u Austriji pokazuju da se ponovno „ozdravljenje“ zaraženog trsa fitoplazmom *bois noir* može postići orezivanjem trsa na visinu 15-20 cm iznad tla, odnosno 10-15 cm iznad mjesta cijepljenja. Orezivanje se mora obaviti prije kretanja vegetacije, najbolje u veljači. Rezultat takovog orezivanja rezultirao je da se na 72 % novoistjeranih i formiranih trsova nisu pojavili simptomi *bois noir* fitoplazme u naredne tri godine.

Fitoplazma *flavescence doree* (FD)- (zlatno žutilo)

Znatno opasnija fitoplazma od BN-fitoplazme. Brzo se širi u vinogradu u kojem se pojavi i vrlo brzo poprima razmjere epidemije te su i štete u vinogradima znatno veće u odnosu na BN-fitoplazmu. Za širenje ove fitoplazme u vinogradu odgovoran je američki cvrčak *Scaphoideus titanus*. Naime, prethodnim hranjenjem odnosno sisanjem na zaraženim trsovima cikada prenosi fitoplazmu na zdrave trsove. Period u kome američki cvrčak može prenijeti FD-fitoplazmu traje u prosjeku tri mjeseca. Nakon što naknadnim hranjenjem na zdravom trsu isti zarazi s FD fitoplazmom,

simptomi bolesti pojavit će se tek u proljeće iduće godine.

Na listovima se ispoljavaju simptomi u obliku karakterističnog trokutastog, crijepastog ili srcolikog oblika uslijed uvijanja krajeva plojke prema naličju lista. Listovi poprimaju staklast i masan izgled, i vrlo lako se lome. Mladice od trenutka infekcije vrlo brzo prestaju s porastom. Ako se simptomi zaraze počnu očitovati nakon završene cvatnje, grozdovi postupno venu uz vidljivo sušenje peteljčica. Ponekad se venuće grozdova može pojaviti i u doba šarka te dolazi do prekida u dozrijevanju grožđa.

U Hrvatskoj je američki cvrčak otkriven 2003. godine, a danas je prisutan u svim područjima uzgoja vinove loze od Istre do Iloka pa sve do juga Hrvatske (Vrgorca). U BiH američki cvrčak je također prisutan, gotovo na svim lokalitetima gdje se uzgaja vinova loza. Osim američkog cvrčka kao potencijalni vektor fitoplazme *Flavescence doree* navodi se vrsta *Dictyophara europaea*.

Mjere suzbijanja

Na osnovu iskustava drugih zemalja, koje imaju problem sa ovom fitoplazmom i mjera zaštite propisane od strane (OEPP/EPPO,1990), kao i na osnovu istraživanja provedenih u nama susjednim zemljama, preporuča se provesti slijedeće mjere sprječavanja pojave, širenja i suzbijanja štetočine i patogena:

1. krčenje i spaljivanje zaraženih trsova vinove loze na kraju vegetacije,
2. praćenje pojave simptoma bolesti u toku vegetacije i uklanjanje sumnjivih trsova
3. obavezno provesti detaljniji monitoring i utvrditi brojnost populacije cikade *S. titanus* na području Hercegovine
4. ukoliko se utvrdi prisutnost cikade u većoj brojnosti, obavezno obaviti suzbijanje ličinki *S. titanus* kontaktnim insekticidima, u dva tretmana, tokom lipnja mjeseca
5. pregledi matičnih nasada loznih podloga i matičnih nasada umatičenih sorti na prisutnost simptoma FD fitoplazme i vektora *S. titanus*.
6. Suzbijanje i kontrola korova domaćina fitoplazmi
7. strožija kontrola sadnog materijala koji se uvozi, posebno ako dolazi iz područja gdje je zabilježena pojava fitoplazme
8. Sadnja zdravog i certificiranog sadnog materijala

Prof.dr.sc. Ivan Ostojić
Doc.dr.sc. Mladen Zovko

Smrika ili smriča

primorska sestra ljekovite borovice

Danas je mnogi smatraju dosadnim žilavim bodljikavim korovom, no naši stari poznavali su smriku i njene blagodati. Šmrika, smrča, crvena kleka, smrika ili oštrogličasta borovica (*Juniperus oxycedrus*), bodljikavi je crnogorični grm koji raste u našim priobalnim krajevima. Ubraja se u porodicu čempresovki i jedna je od osnovnih sastavnica naše makije.

Najčešće je niža rastom, no krošnja joj može narasti i do 8 m u visini. Razgranata je i nepravilnog oblika, a jednostavno se prepoznaje po kratkim bodljikavim iglicama i smeđim okruglastim češerima koji sličje bobicama. Plodovi su okruglasti češeri (smrekinje), koje sličje bobama. U početku su zeleni, a druge godine kada dozriju, u rujnu i listopadu, dobivaju sjajno crvenkastosmeđu boju. Na vrhu bobice se nalazi trokraki urez po čemu su i karakteristični. Na istoj biljci često se nalaze nezreli zelenkasti češeri, ali i oni zreli jednogodišnji (smeđi). U svakom se nalazi 2-3 jajolike sjemenke. Zimzelene iglice su duge do 2 cm i na presjeku su trokutaste, a na licu im se protežu dvije uzdužne pruge. Rastu naizmjenično po 3 zajedno u pršljenu. Crvenkasto-smeđa kora s debla se guli u trakama. Otporna je na sušu i vjetrove, a u njoj se rado skriva i sitna divljač, te se njome hrane razne ptice. Branje smrike je neugodno jer njene su iglice čvrste i nesavitljive. Osim duž cijelog Sredozemlja i diljem južne Europe, smrika je poznata i na Kavkazu, i u sjevernoj Africi, te na Srednjem Istoku i Aziji. Rasadnici diljem Europe uzgajaju i njene kultivare. Nalazimo je na suhim padinama i kamenjarima do 2.200 m nadmorske visine. Odgovaraju joj osunčane i sušnije pozici-

je, a posolicu dobro podnosi. Otporna je na sušu i visoke temperature te je jedna od starijih biljnih vrsta na svijetu. Velikom brzinom zauzima poziciju na suhim krčevinama, pašnjacima, zapuštenim i neobrađivim zemljištima.

Korist za travaricu i ostale namjene

Osim kao ornamentalna vrtna biljka, od davnina se koristi i za izradu korisnih predmeta. Njeno drvo je jako čvrsto i trajno te je cijenjeno za izradu namještaja, drvenog posuđa i ukrasnih stvarčica. Poznato je da se od njega izrađuju i olovke. U Francuskoj i Turskoj proizvodi se eterično ulje iz drvenastih dijelova smrike, a između ostalog se koristi i u pripravcima za njegu kose. Ovo ulje (Oil of cade) se koristi i u ljekovite svrhe za izradu antireumatskih pomada. Iskazuje antiseptična i antiparazitska svojstva, a može se upotrebljavati i kao mirisna nota za sapune, deterdžente, kreme, losione i parfeme. Sol za kupanje obogaćena eteričnim uljem smrike popularno je sredstvo za opuštanje. Na internetu se bočica od 10 mL eteričnog ulja smrike prodaje za 15 eura, a 5 mL pročišćenog ulja za čak 91 €. Sol za kupanje obogaćena eteričnim uljem od smrike pomaže pri napetosti i stresu, poboljšava cirkulaciju, smanjuje bolove u zglobovima i mišićima, pomaže u zarastanju rana, zamora nogu.

Zeleni češeri nisu jestivi u svježem stanju. Oni sazrijevaju tek u narednoj godini. Zreli plodovi su okrugli, crno-ljubičasti, smolastog i aromatičnog mirisa, te gorkog okusa. No, mogu se prokuhavati, te koristiti kao začini ili se koriste u proizvodnji rakije „smrikovače“, koja je poznata po dalmatinskom zaleđu. Osim za piće, koristi se za obloge protiv pothlađenosti, reumatizma i sličnih bolesti.

Veoma aromatična rakija Klekovača je nadaleko poznata. U svjetskim okvirima smrika je najpoznatija po alkoholnim pićima, destilatima, maceratima-gin, klekovača i travarica u nas. Kao začinska biljka smrika je od davnina poznata. Ide uglavnom uz teže probavljiva jela kao što su: divljač, težu perad, svinjetinu, govedinu, kobasice, kiseli i slatki kupus. Od ostalih začina, smrika se dobro slaže sa paprom, lovrom i mažuranom. Upotrebljavaju je kao domaći lijek u kućanstvima i kao dezinfekcijsko sredstvo.

Ljekovitost

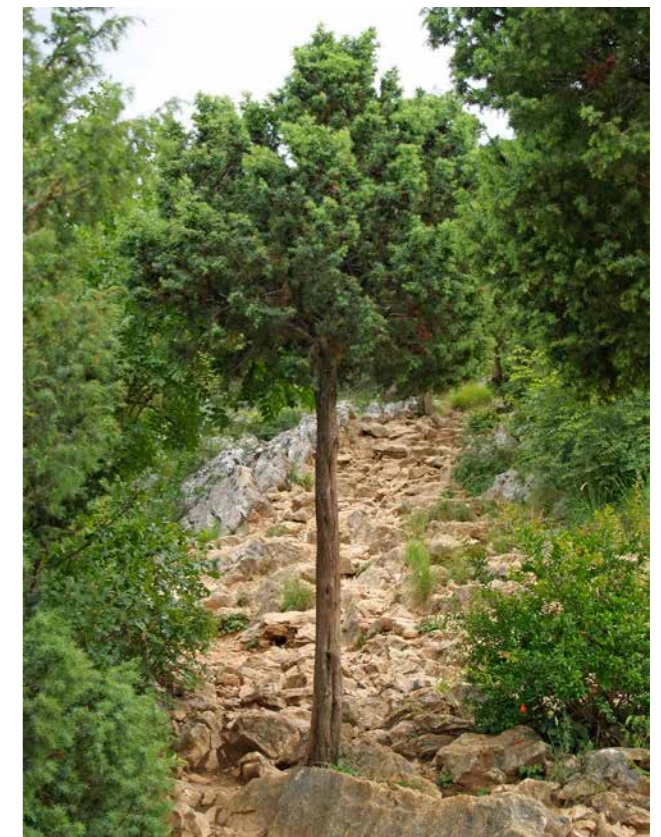
Ljekovitost smrike je od davnina poznata. Pripravci od nje su se koristili za poticanje mokrenja, pospješivanje probave i olakšavanje iskašljavanja. U tradicionalnoj primjeni sušene bobice su korištene za čaj, a mljevene za snižavanje tlaka. Ulje još ima vanjsku primjenu kod pojave dermatitisa, šuge i pedikuloze. U svijetu se eterično ulje koristi za lakše iskašljavanje kod bronhitisa jer se djelomično izlučuje i kroz pluća. Također se koristi za unutrašnju upotrebu kao diuretik, protiv prehlade, kašlja, gonoreje, astme, za poboljšano iznojanje.

Kemijski sastav

Sastav joj je sličan sastavu obične borovice, pa se ove dvije vrste koriste za slične namjene u tradicionalnoj medicini. Sadrži flavonoide, flavone, terpenoide, hlapljiva ulja, smole, tanine i drugo. Ulje joj sadrži od 17-26% fenola. Sadržaj fenolnih komponenti glavni je razlog antioksidativnog djelovanja zrelih šišarki. Glavni sastav smole iz smrike je kadinen i seskviterpen. Farmakološkim istraživanjima je potvrđeno antimikrobno, hipotenzivno, citotoksično, antioksidativno, hipoglikemijsko, analgetičko djelovanje njezinih pripravaka. Smrika i njeni kultivari vole dobro drenirana tla i sunčane lokacije. Biljka raste jako sporo, pa ne zahtijeva obilno gnojidbu. U uzgoju ne treba puno orezivanja, potrebno je samo skratiti vršne grane da se potakne rast postraničnih izdanaka. Zimi, dok biljka miruje, preporučuje se orezati stare

i bolesne grane. Može rasti u svakoj vrsti tla neovisno o kiselosti tla, ali najbrže raste u plodnim, rastresitim i dobro dreniranim tlima. Ima snažno korijenje i može preživjeti u suhom pijesku ili škrapama među stijenama. Dobro podnosi sušu i posolicu. Jedino što ova otporna biljka ne podnosi je zadržavanje vlage u tlu. Konzumirajući češere, ptice raznose sjemenke u svom izmetu i tako šire stanište ove vrste. Sjemenke za klijanje trebaju hladnu stratifikaciju. Za umjetno klijanje potrebno je i do 18 mjeseci tako da ih je puno lakše uzgojiti iz reznica ili položenica. No, kod reznica valja obratiti pažnju jesu li uzete sa ženske ili muške biljke koja ne daje češere. Biljka smriče pogodna je i za uzgoj ukrasnih bonsai drveća. Poznavati domaće autohtone bilje, njegove karakteristike i upotrebe često je važnije nego konstantno unositi strane egzotične vrste. Jer u ovo doba uzgoja monokultura, klimatskih ekstrema, nestajanja oprašivača, možda se opet okrenemo onim običnim „neuglednim“ biljkama oko sebe.

Danijel Čavar

TURISTIČKA ZAJEDNICA Općine Čitluk

Turistička zajednica općine Čitluk, osnovana u lipnju 2022. godine, radi na razvoju turizma i turističke infrastrukture na području općine Čitluk. Njena misija uključuje unapređenje turizma kroz razne promotivne aktivnosti i poboljšanje turističke ponude, kako bi privukla veći broj posjetitelja. Također, Turistička zajednica surađuje s pravnim i fizičkim osobama koje pružaju ugostiteljske i druge turističke usluge ili obavljaju aktivnosti povezane s turizmom, u cilju jačanja gospodarskih interesa općine i podrške lokalnoj zajednici.

Struktura Turističke zajednice općine Čitluk sastoji se od nekoliko ključnih tijela. Skupština, kao najviše tijelo, broji 23 člana. Ovi članovi dolaze iz različitih skupina djelatnosti usko povezanih s turizmom, što omogućuje široku zastupljenost interesa i perspektiva unutar turističkog sektora općine. Pored Skupštine, Turistička zajednica ima Turističko vijeće koje se sastoji od 7 članova. Ovo vijeće igra važnu ulogu u donošenju odluka i upravljanju operativnim pitanjima vezanim uz turizam. Nadzorni odbor, koji broji tri člana, zadužen je za praćenje zakonitosti i poslovanja unutar Turističke zajednice, osiguravajući time transparentnost i odgovornost u radu. Osnivanjem Turističke zajednice, općina Čitluk stekla je mo-

gućnost kvalitetnijeg upravljanja procesima turizma i razvoju turističke infrastrukture. Ovaj korak omogućio je strukturirano i strateško planiranje turističkih aktivnosti, što je dovelo do bolje organizacije i koordinacije među ključnim akterima u turističkom sektoru. Također, Turistička zajednica omogućava ciljanu promociju turističke ponude općine, čime se potencijalno povećava broj posjetitelja i poboljšava ukupno iskustvo turista.

U usporedbi s ranijim razdobljem, kada je postojala centralizirana organizacija za upravljanje turizmom, općina sada ima priliku bolje iskoristiti svoje resurse i privući investicije u turističku infrastrukturu. To vodi ka održivom razvoju, boljim ekonomskim prilikama za lokalno stanovništvo i unapređenju kvalitete života unutar zajednice.

Općina Čitluk se ističe kao jedna od najrazvijenijih općina u Bosni i Hercegovini kada je riječ o turizmu i turističko-ugostiteljskom sektoru. Turizam i uslužni sektor čine značajan dio gospodarstva općine, čime doprinose ekonomskom rastu i stvaranju radnih mjesta. Čitluk je poznat po nekoliko posebnih oblika turizma, a posebno se ističe vjerski (hodočasnički) turizam, zahvaljujući poznatom hodočasničkom mjestu Međugorje. Uz vjerski turizam, općina je razvila i agroturizam, koji

privlači posjetitelje zainteresirane za ruralni način života, tradicionalnu poljoprivredu, i lokalne običaje. Ova turistička ponuda je podržana širokom lepezom kvalitetnih ugostiteljskih i smještajnih objekata, koji su gostima dostupni tijekom cijele godine. Takva infrastruktura osigurava udobnost i zadovoljstvo posjetitelja, što dodatno jača privlačnost Čitluka kao turističke destinacije.

Općina Čitluk nudi impresivne turističke kapacitete s otprilike 20 tisuća smještajnih jedinica u raznim kategorijama, čime se ističe kao značajna destinacija u Bosni i Hercegovini. Smještajne opcije uključuju hotele s četiri zvjezdice, pansionere i hotele s tri zvjezdice, te raznovrsne privatne smještaje poput domaćinstava i apartmanskih naselja.

Osim toga, posjetiteljima su na raspolaganju i autokampovi te sportski centri, koji nude dodatne mogućnosti za rekreaciju i aktivni odmor, te dva etno-sela.

Ovaj široki spektar smještajnih kapaciteta omogućava općini Čitluk da odgovori na potrebe različitih tipova turista, od onih koji traže luksuz i udobnost, do onih zainteresiranih za autentična i tradicionalna iskustva. Kvalitetna infrastruktura doprinosi ukupnoj atraktivnosti općine kao turističke destinacije, pružajući gostima vrhunsko iskustvo boravka.

Kršovita visoravan Brotnjo, poznata kao najveće vinogorje u Bosni i Hercegovini, predstavlja kolijevku vinogradarstva i vinarstva u regiji. Ovaj kraj je poznat po dugoj tradiciji uzgoja vinove loze, gdje gotovo svaka obitelj posjeduje vlastiti vinograd i proizvodi vino od autohtonih sorti grožđa, poput Blatine i Žilavke. Ove sorte grožđa, koje su specifične za hercegovačko podneblje, doprinose stvaranju jedinstvenog okusa vina koji je postao zaštitni znak ove regije.

Na području općine Čitluk registrirano je ukupno 19 vinarija. Neke od ovih vinarija već sada posjeduju vlastite smještajne kapacitete, restorane i kušionice, gdje organiziraju vinske ture za posjetitelje. Ove ture nude turistima priliku da se upoznaju s procesom proizvodnje vina, degustiraju lokalna vina, i uživaju u autentičnoj gastro-enološkoj ponudi ovog kraja.

Razvoj vinskog turizma u Čitluku prati svjetske trendove, pružajući posjetiteljima ne samo vrhunska vina, već i cjelokupno iskustvo koje uključuje povijest, kulturu i tradiciju vinogradarstva. Ovaj oblik turizma ubrzano se razvija i ima potencijal da općinu Čitluk pozicionira kao istaknutu vinsku destinaciju u regiji. Time se otvaraju nove mogućnosti za privlačenje turista zainteresiranih za enogastronomiju, što dodatno obogaćuje turističku ponudu i doprinosi gospodarskom razvoju općine.

Dani berbe grožđa

Dani berbe grožđa su manifestacija s najdužom tradicijom u Bosni i Hercegovini, koja se prvi put održala 1956. godine. Ova manifestacija se tradicionalno održava svakog rujna, obil-

ježavajući početak berbe grožđa u Brotnju, najvećoj vinskoj regiji u zemlji. Dani berbe grožđa su posvećeni slavljenju grožđa i vina, s posebnim naglaskom na autohtone sorte grožđa Žilavku i Blatinu, koje su postale zaštitni znakovi ovog kraja.

Tijekom trajanja manifestacije, Brotnjo oživi posebnim ozračjem, ispunjenim različitim kulturnim, gospodarskim, zabavnim i sportskim događanjima. Program uključuje brojne aktivnosti koje privlače posjetitelje svih dobnih skupina, od vinskih degustacija, izložbi, koncerata, pa sve do sportskih natjecanja i tradicionalnih plesova.

Za vrijeme Dana berbe grožđa, posjetitelji imaju priliku uživati u jedinstvenim okusima vina iz Brotnja, doživjeti bogatu kulturnu baštinu i osjetiti gostoljubivost lokalnih stanovnika. Ova manifestacija ne samo da slavi vinogradarsku tradiciju, već i doprinosi turističkom i gospodarskom razvoju regije, ističući Čitluk kao važno središte enološke i kulturne ponude u Bosni i Hercegovini.

Ante Kozina

Čitluk
TURISTIČKA ZAJEDNICA
TOURIST BOARD

Projekti u našoj općini

Općina Čitluk u proteklom je razdoblju realizirala veliki broj aktivnosti usmjerenih na stvaranje boljih uvjeta za život. Uz realizaciju značajnih infrastrukturnih projekata nastavljeno je i s planiranjem i osmišljavanjem novih, tako da su već sada potpisani ugovori za nekoliko značajnih projekata koji će se realizirati u predstojećem razdoblju.

Proteklo razdoblje obiluje aktivnostima usmjerenima na povećanje kvalitete života, a projekt kojega, zbog njegova značaja, svakako valja izdvojiti je projekt izgradnje i privođenje svrsi multifunkcionalne zgrade Kulturno-informativnog centra Čitluk, kao budućeg središta broćanskog društvenog života.

Od velike važnosti za cijelu društvenu zajednicu je i stvaranje boljih uvjeta u obrazovnim ustanovama pa svakako valja naglasiti kako se, nakon nedavne izgradnje, kraju privodi opremanje sportske dvorane Osnovne škole Bijakovići i ostalih novih školskih sadržaja, kao i da je započeto unutarnje uređivanje sportske dvorane Srednje škole dr. fra Slavka Barbarića. Razmatrajući ulaganja u objekte obrazovnih ustanova potrebno je istaknuti kako je završena zamjena krova na jednoj od najstarijih zgrada u Čitluku, u kojoj je smještena Osnovna glazbena škola Brotnjo. Ova, ali i ulaganja u ob-

jekte Doma zdravlja Čitluk, Dječjeg vrtića, objekte ostalih javnih ustanova i brojne sportske objekte, svjedoče o kontinuiranoj brizi za potrebe žitelja općine Čitluk.

Osluškajući potrebe žitelja započeta je izgradnja područne ambulante u Čerinu, a u tijeku je i izgradnje područne ambulante Međugorje-Bijakovići.

Župa Međugorje, kao nadaleko poznato mjesto mira i molitve, karakteristična je po velikom broju hodočasnika, zbog čega su jako značajni infrastrukturni projekti poput projekta izgradnje parkinga na Perkuši, projekata uređenja prometnica u središtima Međugorja i Bijakovića, kao i u ostalim dijelovima župe, praćeni postavljanjem nove i modernizacijom postojeće javne rasvjete.

Imajući za cilj povećanje sigurnosti sudionika u prometu u svim dijelovima naše općine, Općina Čitluk u ovoj je godini investirala značajna financijska sredstva u obnovu, proširenje i izgradnju novih lokalnih prometnica u naseljenim mjestima. U stvaranju boljih sigurnosnih uvjeta za odvijanje prometa, Općina Čitluk ima pouzdane partnere u višim razinama vlasti poput Federalnog ministarstva prometa i komunikacija te Ministarstva prometa i veza HNŽ.

Nešto više od milijun konvertibilnim maraka Općina Čitluk u skoroj će budućnosti investirati u izgradnju novih promet-

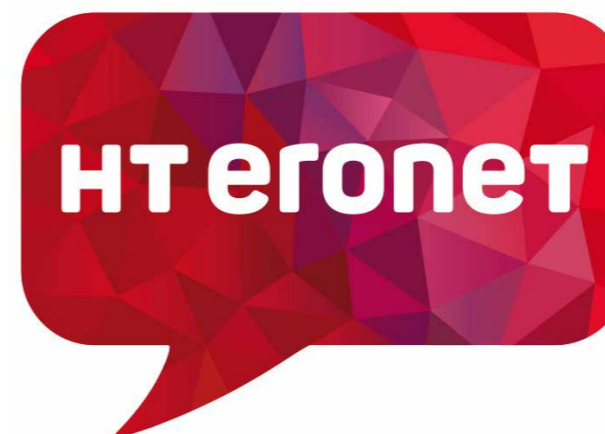

nica i kružnog toka u obuhvatu regulacijskog plana Bare 1, za što je krajem kolovoza potpisan ugovor, dok je u srpnju potpisan ugovor za izvođenje radova izgradnje sekundarne kanalizacijske mreže, kanalizacijskog voda K1 u naseljenim mjestima Međugorje i Bijakovići, vrijedan 782.042,26 KM. Također, potpisani su ugovori za izgradnju kružnih toko-

va u Donjoj Blatnici i Tepčićima, a Općina Čitluk s Ministarstvom prometa i veza HNŽ radi pripreme za izgradnju kružnih tokova na Padinama i kod Kaktusa.

Navedeno je samo dio realiziranih i planiranih infrastrukturnih projekata čiji je primarni cilj omogućiti bolje uvjete za život.

Željko Planinić

Veza koja traje

Postavljamo nova pravila u borbi protiv peronospore

Novi sistemski fungicid za zaštitu vinove loze

Orondis™ Ultra syngenta.

2023, Syngenta
™ zaštitni znak tvrtke Syngenta Group Company.
* registrirani zaštitni znak tvrtke Syngenta Group Company.

Članstvom u GRGA Klubu vjernosti ostvarite posebne pogodnosti i popuste!

BRINEMO ZA DOBRO VINO!

LALLEMAND
prirodna rješenja koja pridonose kvaliteti vašeg vina

AGRO PODRŠKA
063 700 700
www.SJEMENARNA.com

SJEMENARNA
zajedno 31 godinu

Vrtlarija Dragičević

88260 ČITLUK TROMEĐA
Tel/Fax: 00387 36 650 575
Mob: 00387 63 360 803
E-mail: miro.dragicevic@tel.net.ba

IMPRESSUM

Časopis
"Dani berbe grožđa Brotnjo 2024"
Besplatni primjerak

Nakladnik:
Organizacijski odbor
Turističko-kulturno-gosudarstvene manifestacije
"Dani berbe grožđa Brotnjo 2024"

Za nakladnika:
Predrag Smoljan

Urednici izdanja:
Krešimir Miličević i Marin Sivrić

Priredili:
Ilija Barbarić, Željko Planinić, Robert Bačac, Ilija Musa, Ivan Madžar, Marko Ivanković, Josip Martinović, Damir Jerković, Krešimir Miličević, Marin Sivrić, Milenko Blesić, Ivan Dodig, Josip Marinčić, Predrag Smoljan, Ivan Ostojić, Mladen Zovko, Mario Doko, Mirjana Miličević, Ivica Selak, Ante Kozina, Jure Beljo, Danijel Cavar, Danko Tolić.

Fotografije:
Željko Planinić, Franjo Sušac, Ivan Dodig, Jure Beljo, Mario Doko, Ante Kozina, Arhiva Općine Čitluk, Arhiva Agronomskog i prehrambeno-tehnološkog fakulteta - Sveučilišta u Mostaru, Arhiva TZ HNŽ/K, Shutterstock Images, Arhiva Divina Proportion Design Studio i nepoznati autor.

Grafičko oblikovanje:
Divina Proportion
Design Studio - Međugorje

Tisak:
Grafotisak d.o.o. Grude
www.grafotisak.com

Naklada:
5000 primjeraka

BROTNJO - ČITLUK, rujna, 2024.

00 DBG BROTNJO 2024
Trg žrtava Domovinskog rata 1,
88260 Čitluk, BiH.
Info tel.: 036 640 510

Manifestacija Dani berbe grožđa Brotnjo 2024

ORGANIZATORI: Općinsko vijeće Čitluk, KIC Čitluk, Matica hrvatska Čitluk, Udruga vinogradara i vinara Hercegovina, Turistička zajednica HNŽ, Turistička zajednica općine Čitluk, HKUD "Brotnjo" Čitluk.
SUORGANIZATORI: Atletski klub Brotnjo, Boksачki klub Brotnjo-Čitluk, Biciklistički klub Brotnjo.

GENERALNI POKROVITELJ: Općina Čitluk.
POKROVITELJI: Ministarstvo kulture i sporta FBiH, Vlada HNŽ, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, Turistička zajednica HNŽ, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

GENERALNI MEDIJSKI POKROVITELJ: Radio postaja "MIR" Međugorje, PROtv.
MEDIJSKI POKROVITELJI: RTV Herceg-Bosne, Večernji list BiH, Dnevni list, RP Ljubuški, RP Čapljina, RP Grude, RP Tomislavgrad, RP Posušje, RP Široki Brijeg, Običan radio, **PORTALI:** Brotnjo.info, Citluk.ba, Hercegovina.info, Bljesak.info, Glasbrotnja.net i Medjugorje-info.com.

SPONZORI: AG Međugorje, Podrumi Andrija, Obiteljski podrum Brkić, Vinarija Čitluk, Hercegovina Produkt, Podrumi Mata, Vinarija Ostojić, Podrum Sivrić, Podrum Tolj, Vinarija Domano, Podrum Petrus, Vinarija Rubis, Vinarija Dodig, Hotel "Brotnjo" Čitluk, JP Broćanac, JP Broting, "Park&Shop" Čitluk, "Limpeh" Čitluk, "HT Eronet", Hercegovačka pivovara, Delta Security Čitluk, "Café Brazil" Čitluk, "Sjemenarna" Široki Brijeg, Syngenta.

 LIMPEH d.o.o.
 INOX
 Put za Gradniče 13, 88260 ČITLUK, BiH.
 Tel.: +387 36 642 187
 Fax: +387 36 642 037/
 Mob.: +387 63 316 801
 E-mail: toni.pehar-limpeh@tel.net.ba

**PROIZVODNJA INOX BAČAVA I CISTERNI ZA VINO
 IZRADA RAZNIH PROIZVODA OD INOX-a**

 DELTA SECURITY d.o.o.

Agencija za zaštitu ljudi i imovine

Vi nama povjerenje, mi Vama sigurnost!

Tromeđa b.b., 88 260 Čitluk-Međugorje
 Tel.: 036 650 052
 Faks: 036 446 097
 Mobilni tel.: 063 327 297 / 063 328 430

E-mail: delta.security@tel.net.ba
 deltasecurity@deltasecurity.ba
 www.deltasecurity.ba

 JP BROTING D. O. O.

Ulica Kralja Tomislava bb,
 88260 Čitluk

Tel.: +387 (0) 36 640 063
 Email: info@jp-broting.com
 www.jp-broting.com

 JAVNO PODUZEĆE BROČANAC d.o.o. Čitluk

Duhanski Put bb, 88260, Čitluk - Tel.: 036 640 283; 640 284
 www.jp-brocanac.ba

Sve miriše na nju...

CAFÉ MINAS BRAZIL
 SINCE 1990

**HERCE
 GO!
 VINA**

Turistička zajednica
 Hercegovačko-neretvanske županije / kantona

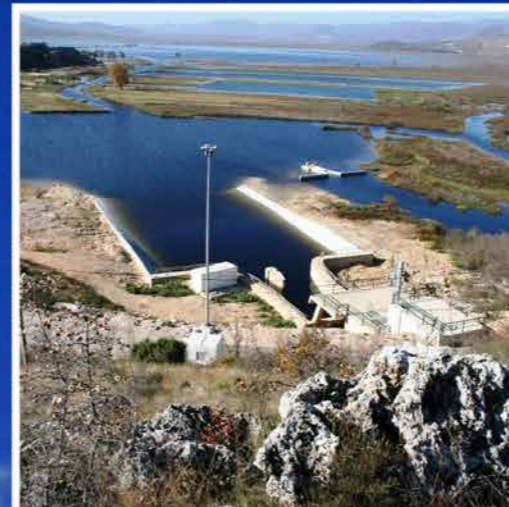
www.podrumiandrija.com

Hotel Brotnjo s 4 zvjezdice u centru Čitluka

Udaljen svega 2 km od marijanskog svetišta Međugorje i 20 km od Mostara, Hotel Brotnjo nezaobilazno je mjesto kako domaćih tako i stranih turista. Zbog svog bogatog sadržaja; restoran Grappolo, Wellness Spa Centar, Svadbeni salon, konferencijske dvorane te bar Brocco Cafe, idealno je mjesto prilagođeno poslovnim ljudima te svim gostima željnim opuštanja i ugodnih trenutaka s obitelji i prijateljima.

Hotel Brotnjo
 Kralja Tomislava 2, 88260 Čitluk, Bosna i Hercegovina
 Tel.: **387 36 640 036, 037; fax: **387 36 640 038
 e-mail: info@hotelbrotnjo.com
 www.hotelbrotnjo.com

VOLIM DOMAĆE

**Mostarsko
pivo**

Hercegovačka
pivovara

prirodna izvorska voda
hercegovka

Hercegovačka
pivovara

JP ELEKTROPRIVREDA
 HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG BOSNE d.d. Mostar

